GEMEENTE Enkhuizen

ERFGOEDBELEID GEMEENTE ENKHUIZEN

Erfgoed
als vliegwiel

ERFGOEDBELEID GEMEENTE ENKHUIZEN

Erfgoed
als vliegwiel

Inhoud

1 Voorwoord 7

2 Leeswijzer 9

3 Samenvatting 10

4 Inleiding: doel, aanleiding en definities 12
Waarom erfgoedbeleid? 12
Aanleiding 13
Definitie van erfgoed 14
Totstandkoming van het beleid 17
Kaders 17
Partners 19

5 Erfgoed in Enkhuizen 20
Het verhaal van Enkhuizen 21
Leven met water 21
Haven, haring en handel 23
Vestingwerken 25
Zaad- en tuinderscultuur 26
Religie 27
Zeven typen erfgoed 28
Landschap en stedenbouwkundige structuren 28
Gebouwd erfgoed 30
Archeologie 36
Monumentaal groen 36
Roerend erfgoed 37
Immaterieel erfgoed 39
Mobiel erfgoed 41
VISIE: erfgoed als vliegwiel 42

6 Uitdagingen, ambities en acties 44
Erfgoed met ambitie 44
BASIS OP ORDE 45
Basistaken monumenten en archeologie 45
Informatie openbaar 47

VANZELFSPREKENDE GESPREKSPARTNER 48
Gebiedsgerichte aanpak 48
Interne samenwerking 49
Netwerkfunctie en regierol 50
Proactieve houding 51
VERSTERKING VAN DE STADSKRACHT 52
Erfgoed als kans 52
Het verhaal van Enkhuizen 53

Bijlage A – Kaders 56
Landelijke, provinciale en regionale kaders 57
Archiefwet (1995) 57
Duurzaamheidsopgave 57
Erfgoed Telt (2018) 57
Erfgoedwet (2016) 58
Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland 58
Leidraad Landschap en Cultuurhistorie (2018) 58
Omgevingswet (2022, onder voorbehoud) 59
Omgevingsvisie NH2050 59
Pact van West-Friesland 59
Rijksmonumenten en Provinciale Monumenten 61
Enkhuizer kaders 62
Archeologische Beleidsnota (2013) 62
Bestemmingsplan 62
Beleidsregels terrassen Enkhuizen (2011) 63
Bomenbeleidsplan (2013) 63
Erfgoedverordening (2010) 63
Gemeentelijke monumentenlijst 64
Kerkenvisie (2022) 64
Omgevingsvisie (2021) 64
Welstandsnota (2013) 65

Colofon 66

Wethouder Dorus Luyckx ©MOOI Noord-Holland.

1

Voorwoord

Enkhuizen is een van de mooiste steden van het land. En zeg nu eerlijk; waar vind je zo'n historische stad met zoveel architectuur, havens en waterpartijen, lokale verhalen en geschiedenis bij elkaar? Het karakter van onze stad, met de prachtige kunstwerken, schepen, kerken, parken, gebouwen en andere betekenisvolle erfgoederen, vraagt om onze onverdeelde aandacht en liefde. We hebben als gemeenschap de dure plicht om voor dit erfgoed zorg te dragen. Dit erfgoed werkt daarbij als vliegwiel voor alle ontwikkelingen die op stapel staan in de stad. Zo wordt deze dure plicht vertaald in maatschappelijke en economische kansen.

Daarom hebben we voor het eerst gedegen en breed gedragen erfgoedbeleid ontwikkeld. Op die manier wordt het erfgoedbeleid als vliegwiel betekenisvol voor andere maatschappelijke ontwikkelingen, zoals ruimtelijk beleid, toerisme, recreatie, zorg, onderwijs en cultuur. Wij vatten tegenwoordig ons erfgoed niet langer op als sector, maar als de basis voor andere beleidsvelden. We werken aan de stad, uitgaande van wat we al hebben: een fantastische historische stad vol recreatie en cultuur, met aan de ene kant het landelijk gebied van West-Friesland en aan de andere kant het IJsselmeer. Een enorme rijkdom en een reden voor velen om hier te willen wonen en werken. De basis voor een kansrijke, duurzame toekomst.

Wethouder Dorus Luyckx

Historische ligging Enkhuizen. Kaart vervaardigd door Joan Blaeu, 1665 (uit atlas Joan Blaeu).

2

Leeswijzer

Deze nota, ‘Erfgoed als Vliegwiel’, bevat de gemeentelijke visie en ambities met betrekking tot het Enkhuizer erfgoedbeleid, alsmede een concreet uitvoeringsprogramma. We hebben als grote monumentengemeente niet eerder formeel erfgoedbeleid gevoerd, terwijl we honderden beschermde monumentale gebouwen, beschermde stadsgezichten, groenstructuren, collecties, varende erfgoederen en tradities en gebruiken hebben die we als samenleving niet kunnen missen. Daarom leggen we in deze nota onze visie en ambitie vast op dit vlak.

In de inleiding geven we het doel van het erfgoedbeleid weer, en de aanleiding om het op te stellen. Erfgoed kan op allerlei manieren gedefinieerd worden; reden om ook in deze nota uit te leggen wat wij als gemeente onder de term ‘erfgoed’ verstaan. En natuurlijk hebben we deze nota niet eenzaam op een zolderkamertje samengesteld, maar hebben we ons rekenschap gegeven van de bestaande wet- en regelgeving en van het beleid van het Rijk, de provincie en andere gemeentelijke afdelingen: dit zijn de kaders waarbinnen we werken.

Het inspiratie-hoofdstuk ‘Erfgoed in Enkhuizen’ beschrijft wat het verhaal is van onze gemeenschappelijke geschiedenis en welke thema’s en soorten erfgoed daarin naar voren komen.

Vervolgens wordt duidelijk beschreven wat ons te doen staat: voor welke uitdagingen staan we als gemeentebestuur, wat zijn de ambities die daarbij horen en welke acties willen we ondernemen om die ambities waar te maken?

Deze acties worden verder uitgewerkt, geconcretiseerd, geprioriteerd en begroot in het laatste deel van deze nota. Zo kan de beleidsmedewerker concreet met deze nota aan de slag.

In de bijlage worden de landelijke, provinciale en gemeentelijke kaders verder toegelicht waarbinnen het erfgoedbeleid manoeuvreert.

3

Samenvatting

Enkhuizen is een stad die zijn karakter voor een belangrijk deel ontleent aan de geschiedenis. Het verleden laat zich hier op elke straathoek zien. Van de kleinschalige huizen tot de tradities: het is allemaal erfgoed waar onze generatie voor zorgt en van geniet, maar dat we ook te leen hebben van de generaties na ons. Daarom is het belangrijk om erfgoedbeleid te hebben dat aan iedereen duidelijk maakt op welke manier we voor het erfgoed zorgen. Het erfgoed moet behouden, ontwikkeld en verduurzaamd kunnen worden en beleefbaar zijn voor inwoners, ondernemers en bezoekers. Daarbij staat het buiten kijf dat de bemensing op het vlak van erfgoeddeskundigheid op orde moet zijn in onze gemeentelijke organisatie.

Wat verstaan we onder 'erfgoed'? We zien zeven typen erfgoed: gebouwd erfgoed, archeologie, cultuurlandschap, monumentaal groen, roerend erfgoed, immaterieel erfgoed en mobiel (of varend) erfgoed. Al deze typen zijn door de mens gemaakt, aangelegd of aangeplant. Enkhuizen kiest daarom voor integraal erfgoedbeleid, waarin al deze soorten erfgoed, zoveel mogelijk in samenhang, aan bod komen. Wat we zien als cultureel erfgoed wordt bepaald door een voortdurend gesprek tussen professionals, betrokkenen, gebruikers en initiatiefnemers over welke objecten en verhalen we willen doorgeven. Daarom hebben we bij de totstandkoming van dit erfgoedbeleid ook bewoners en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties de mogelijkheid geboden om hun visie op het erfgoed te geven.

Een groot onderdeel van het erfgoed vormen de 361 rijksmonumenten, 2 provinciale monumenten, ruim 200 gemeentelijke monumenten en een beschermd stadsgezicht. Hiermee is Enkhuizen formeel een grote monumentengemeente. Het gebouwde erfgoed vormt in sommige opzichten een 'dierbare last' voor Enkhuizen: het levert een relatief hoge werkdruk op binnen de gemeentelijke organisatie en de monumenten die in het bezit zijn van de gemeente drukken op de begroting. Het zijn twee kanten van de medaille.

Het erfgoed illustreert het verhaal van Enkhuizen door de eeuwen heen. Aan de hand van vijf thema's schetsen we dat verhaal zo compleet mogelijk. De plekken waar de thema's zichtbaar worden illustreren belangrijke kernkwaliteiten van de stad:

Het wapen van Enkhuizen op de toegangspoort naar het Nieuwe Weeshuis ©MOOI Noord-Holland.

- Leven met water
- Haven, haring en handel
- Vestingwerken
- Zaad- en tuinderscultuur
- Religie

Het Enkhuizer erfgoed staat natuurlijk niet op zichzelf. Op landelijk, regionaal en gemeentelijk niveau zijn diverse wetten en regelingen van kracht die betrekking hebben op het beschermen, ontwikkelen en zichtbaar maken van erfgoed. Samen vormen ze de (beleids)kaders van dit erfgoedbeleid.

Uitdagingen - ambities - acties

Als bepalende factor in de kwaliteit van onze leefomgeving kan erfgoed niet alleen fungeren als inspiratiebron voor toekomstige (ruimtelijke) ontwikkelingen, maar ook als verbinder tussen verschillende domeinen en partijen. Vanuit deze visie, die samengevat kan worden als 'erfgoed als vliegwiel', formuleren we drie overkoepelende ambities van het gemeentelijk erfgoedbeleid: de basis op orde, de erfgoedprofessional als vanzelfsprekende gesprekspartner en erfgoed ter versterking van de stadskracht. Om inzichtelijk te maken waar de kansen liggen, koppelen we de ambities steeds aan uitdagingen en acties, die we uitvoerig beschrijven en concretiseren. In de toekomstige uitvoeringsagenda worden de acties geprioriteerd en gebudgetteerd.

4 Inleiding

doel, aanleiding en definities

Oosterhaven met loggers, 1935 (uit het Noord-Hollands Archief).

Waarom erfgoedbeleid?

Enkhuizen is een stad die zijn karakter voor een belangrijk deel ontleent aan de geschiedenis. Het verleden laat zich hier op elke straathoek zien. Niet alleen in de kenmerkende stadsplattegrond, de kleinschalige huizen, de historische groenstructuren, de Gemeentelijke collectie Enkhuizen, de kerken en andere monumentale gebouwen, maar in ook de interieurs, de verhalen, de tradities en in het landschap – inclusief het water. Dat is allemaal erfgoed: dat maakt Enkhuizen tot wat zij is. Erfgoed, waar onze generatie voor zorgt en van geniet, maar dat we ook te leen hebben van de generaties na ons. Daarom is het belangrijk om erfgoedbeleid te hebben dat voor iedereen duidelijk maakt op welke manier we voor het erfgoed zorgen. Daarbij staat het buiten kijf dat de bemensing op het vlak van erfgoeddeskundigheid in onze gemeentelijke organisatie op orde moet zijn.

Tegelijkertijd willen we een levende stad zijn, met ruimte voor hoogwaardige nieuwe ontwikkelingen. Een duurzame stad waar mensen graag leven, recreëren en werken. Het historische karakter kan ons daarbij helpen. Investeringen in de stad die zorgvuldig worden voorbereid en uitgevoerd, met respect voor de bestaande omgevingskwaliteit, kunnen ook ons erfgoed ten goede komen. Samen kunnen we zorgen dat het erfgoed nog beter beleefbaar wordt, dat tradities in ere gehouden worden, dat de verhalen op een eigentijdse manier verteld worden aan jong en oud en dat de monumenten, archeologische vindplaatsen, de gemeentelijke collectie en het historisch groen goed verzorgd worden. Dat vergt een nieuwe manier van werken binnen de gemeente, waarbij de verschillende afdelingen nog vaker intensief gezamenlijk optrekken. Maar ook de maatschappelijke organisaties en betrokken inwoners hebben we hierbij nodig. Dan kan ons erfgoed gaan fungeren als een aanjager van goede omgevingskwaliteit, als vliegwiel.

vlieg·wiel (het; o; meervoud: vliegwielen): op een as gemonteerd wiel om deze een gelijkmatige snelheid te geven bij wisselende weerstand of belasting. *Bron: Van Dale*

Aanleiding

Enkhuizen is rijk aan erfgoed. Zo heeft de gemeente bijvoorbeeld 361 rijksmonumenten, 2 provinciale monumenten, ruim 200 gemeentelijke monumenten en een beschermd stadsgezicht. Hiermee is Enkhuizen formeel een grote monumentengemeente. De monumenten vormen een kernkwaliteit van onze stad, en om de meerwaarde daarvan te versterken en de zorg voor het erfgoed te verbeteren is er beleid rondom erfgoed nodig. Het gebouwde erfgoed vormt in sommige opzichten een 'dierbare last' voor Enkhuizen: het levert een relatief hoge werkdruk op binnen de gemeentelijke organisatie en de monumenten die de gemeente in bezit heeft drukken soms zwaar op de begroting omdat er geregeld vraagstukken rond beheer, restauratie, herbestemming en verduurzaming opspelen. Het zijn twee kanten van de medaille: vandaar dat we het als een 'dierbare last' ervaren.

Uiteraard lopen de cultuurhistorische kwaliteiten van Enkhuizen als rode draad door tal van andere beleidsnota's, maar we voerden tot nu toe nog geen op zichzelf staand erfgoedbeleid. Omdat er een disbalans is tussen het grote aantal beschermde monumenten en het aantal inwoners van Enkhuizen (circa 18.000), is er wat betreft het erfgoed altijd een te geringe ambtelijke capaciteit geweest en is het nooit gelukt om erfgoedbeleid te ontwikkelen. Het is echter nodig om duidelijk en consistent erfgoedbeleid te voeren, zodat alle betrokkenen weten wat ze van de gemeente kunnen verwachten. De basis van de erfgoedzorg moet op orde gebracht worden en onze rol in het brede erfgoedveld moet duidelijk en realistisch zijn.

Kaart van Enkhuizen vervaardigd door Harmen Janszoon Muller en Lucas Janszoon Waghenaer, 1577 (uit het Noord-Hollands Archief).

Behoud van het stadsgezicht zorgt ervoor dat Enkhuizen haar historische karakter bewaart en interessant blijft voor toeristen (en inwoners).'

Sjoerd van der Maaden – inwoner Enkhuizen

Bovendien hebben gemeenten een aantal wettelijke taken te vervullen. We zijn verplicht om in bestemmingsplannen rekening te houden met cultuurhistorische waarden, waaronder bekende of verwachte archeologische waarden. Na invoering van de Omgevingswet moeten die cultuurhistorische waarden in het omgevingsplan worden geborgd. Ook zijn we als gemeente het bevoegd gezag voor het verlenen van omgevingsvergunningen bij het wijzigingen van rijks-, provinciale en gemeentelijke monumenten, én voor toezicht en handhaving op de verleende vergunning. De gemeente dient een onafhankelijke monumentencommissie te hebben (onder de Omgevingswet heet dat: een gemeentelijke adviescommissie), die ons adviseert bij vergunningaanvragen. Voor het archeologische beleid en onderzoek werken we in West-Friesland nauw samen binnen Archeologie West-Friesland. De genoemde zaken rond monumenten en archeologie zijn voor een deel vastgelegd in de (inmiddels gedateerde) Erfgoedverordening 2010 gemeente Enkhuizen.

Naar aanleiding van het akkoord van de gemeenteraad in 2018 werd onder andere opdracht gegeven tot de uitwerking van (toen nog) monumentenbeleid en een verbetering en professionaliseringsslag van de handhaving. In maart 2019 werd een peilnotitie vastgesteld waarin al enige structuur in de opgave werd aangebracht en enkele ambities zijn geformuleerd. De peilnotitie stelde uitdrukkelijk dat het meerwaarde voor de stad zou bieden om samenhangend beleid te ontwikkelen voor alle typen erfgoed. Bovendien kunnen de kansen die erfgoedbeleid biedt in de aanpak van vraagstukken op het gebied van andere beleidsterreinen, zoals toerisme, recreatie, educatie en wonen, beter benut worden. Het te ontwikkelen erfgoedbeleid heeft op deze manier een integraal ambitieniveau gekregen.

Het opstellen van erfgoedbeleid biedt Enkhuizen kansen. De historische kwaliteiten hebben aantrekkingskracht op bewoners, bezoekers en ondernemers. In de Atlas voor gemeenten 2015 werd al beschreven dat monumenten de waarde van woningen verhogen; van het pand zelf, maar ook van woningen in de buurt. De aantrekkingskracht van een historische stad op (potentiële) bewoners gaat vaak samen met een toename van de werkgelegenheid, ofwel: werken volgt wonen. En qua toerisme is aangetoond dat per rijksmonument jaarlijks zo'n 150 extra bezoeken gegenereerd worden (bezoekers die anders niet waren gekomen). Een goed onderhouden erfgoedstad is dus van meerwaarde voor de bewoners, de economie, het toerisme, de horeca en het vestigingsklimaat van Enkhuizen.

De betrokken erfgoedorganisaties in Enkhuizen willen graag dat de gemeente een meer actief regisserende en verbindende rol in het erfgoedveld gaat innemen en ze hebben tal van ideeën op welke manier dat zou kunnen. Er is bij inwoners en ondernemers veel belangstelling voor erfgoed. De gemeente staat er dus niet alleen voor. Ook wordt er gezocht naar een bredere samenwerking, die op organisatorisch en financieel gebied het erfgoedbeleid kan dragen.

Definitie van erfgoed

In Enkhuizen maken we onderscheid tussen zeven typen erfgoed: gebouwd erfgoed, archeologie, cultuurlandschap, monumentaal groen, roerend erfgoed, immaterieel erfgoed en mobiel (of varend) erfgoed. Al deze typen zijn te duiden als cultureel erfgoed, ofwel door de mens gemaakt, aangelegd of aangeplant. Enkhuizen kiest daarom voor integraal erfgoedbeleid, waarin al deze soorten erfgoed zoveel mogelijk in samenhang aan bod komen.

Gezicht op het stadhuis te Enkhuizen, 1729 (collectie Rijksmuseum).

Het grootste deel van het erfgoed in Enkhuizen bestaat uit gebouwen die als monument beschermd zijn. Maar niet alleen een overheid bepaalt wat bewaard en beschermd wordt. Als we erfgoed definiëren als die sporen uit het verleden waaraan we genoeg betekenis hechten om ze door te willen geven aan volgende generaties, dan wordt de erfgoedvoorraad bepaald door een voortdurend gesprek tussen professionals, betrokkenen, gebruikers en initiatiefnemers over welke objecten en verhalen we willen doorgeven. Daarom hebben we ook bewoners en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties bij de totstandkoming van dit erfgoedbeleid de mogelijkheid geboden om hun visie op het erfgoed te geven.

'Er is zoveel moois dat bewaard moet blijven, houden zo.'

F. Kok – inwoner Enkhuizen

‘De gemeente zou meer als verbinder tussen erfgoedorganisaties kunnen optreden. Zo kunnen er meer crossovers ontstaan.’

Elsa Gorter en Christian Pfeiffer – Erfgoedvereniging Heemschut

Totstandkoming van het beleid

In het akkoord van de gemeenteraad uit 2018 is het volgende opgenomen over monumentenbeleid: ‘Voor de raadsagenda 2018-2020 worden van het college initiatieven verwacht om een monumentenbeleid uit te werken en om de handhaving te verbeteren en te professionaliseren.’

In 2020 is er gestart met de uitwerking van het beleid op basis van de peilnotitie: de karakteristieke historische thema’s en de verschillende soorten erfgoed. We hebben met mensen van verschillende afdelingen binnen de ambtelijke dienst gesproken. Brede participatie was lastig te organiseren in de periode van lockdowns en coronamaatregelen, maar via stoepgesprekken, video- en telefoongesprekken zijn vertegenwoordigers van maatschappelijke partners en inwoners in het proces betrokken. Op een oproep in de lokale media om ideeën te delen met de gemeente kwamen veel reacties. Dit proces leverde een brede waaier aan inzichten op, die duidelijk een aantal rode draden liet zien. Dat hielp om prioriteiten te stellen en de visie aan te scherpen. Citaten van de vele gesprekken die gevoerd zijn, zijn in dit erfgoedbeleid opgenomen en inhoudelijke input is verwerkt in de tekst.

Detail van de gevel van het Oude Weeshuis aan de Westerstraat ©MOOI Noord-Holland.

Kaders

Op landelijk, regionaal en gemeentelijk niveau zijn diverse wetten en regelingen van kracht die betrekking hebben op het beschermen, ontwikkelen en zichtbaar maken van erfgoed. Samen vormen ze de (beleids)kaders van dit erfgoedbeleid.

Landelijke, provinciale en regionale kaders

- Archiefwet (1995)
- Duurzaamheidsopgave
- Erfgoed Telt (2018)
- Erfgoedwet (2016)
- Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland
- Leidraad Landschap en Cultuurhistorie (2018)
- Omgevingswet (2022, onder voorbehoud)
- Omgevingsvisie NH2050
- Pact van West-Friesland
- Rijksmonumenten en Provinciale Monumenten

Enkhuizer kaders

- Archeologische Beleidsnota (2013)
- Bestemmingsplan
- Beleidsregels terrassen Enkhuizen (2011)
- Bomenbeleidsplan (2013)
- Erfgoedverordening (2010)
- Gemeentelijke monumentenlijst
- Kerkenvisie (2022)
- Omgevingsvisie (2021)
- Welstandsnota (2013)

Elk kader wordt omschreven in Bijlage A.

Primo Reh | MOOI Noord-Holland
Dieneke van Tongeren-Schuijt
P.J. Hermans
A.Guth

Partners

- Archeologie West-Friesland
- Bruine vloot
- Cayen
- Stichting 4 en 5 mei anti-discriminatie comité Enkhuizen
- Enkhuizer Klokkenspelvereniging
- Erfgoedvereniging Heemschut
- Gemeente Hoorn
- Harddraverijvereniging Enkhuizen
- Koninklijke Horeca Enkhuizen
- Joodse gemeenschap
- Loods Herbestemming provincie Noord-Holland
- MADhouse
- MOOI Noord-Holland
- Provincie Noord-Holland
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- Sow to Grow
- Stadsherstel Enkhuizen
- Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland
- Marketing Enkhuizen en de VVV
- Turkse gemeenschap
- Vereniging Oud Enkhuizen
- Welwonen
- Westfries Archief
- Westfries Genootschap
- Westfries Museum
- Westerkerk
- Zuiderkerk
- Zuiderzeemuseum

5

Erfgoed in Enkhuizen

Enkhuizen wordt geroemd om haar historische centrum met de vestingwal en de havens, die tot het rijksbeschermd stadsgezicht behoren. De stad telt in totaal 361 rijksmonumenten, twee provinciale monumenten en ruim tweehonderd gebouwen die beschermd zijn als gemeentelijk monument. Een groot deel daarvan is woonhuis; Enkhuizen is in alle tijden een woonstad geweest, vanaf het prille begin tot in de naoorlogse periode. Daarnaast zijn er bijzondere landschappelijke structuren te vinden, zoals de Westfriese Omringdijk, en belangwekkende collecties van cultuurgoederen. Enkhuizen kent bovendien tientallen archeologische vindplaatsen met resten die dateren uit de bronstijd (2000-800 voor Christus), Middeleeuwen en Nieuwe Tijd en – niet te vergeten – vele verhalen, tradities en ambachten die kenmerkend zijn voor de stad en de regio West-Friesland. Denk aan de harddraverij en de bruine vloot. Aan de hand van vijf thema's schetsen we het verhaal van Enkhuizen, dat wordt verteld door het erfgoed in de stad, als een tastbare herinnering. De plekken waar de thema's zichtbaar worden illustreren belangrijke kernkwaliteiten van de stad.

Anoniem, Gezicht op de Streek en Polder Het Grootslag, 1616. Schilderij, olieverf op paneel, 249,5 cm (b) x 74,5 cm (h) (uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen).

Het verhaal van Enkhuizen

In de ontstaansgeschiedenis van de regio West-Friesland en de stad Enkhuizen zijn er elementen die telkens terugkeren. Al sinds de bronstijd hebben er mensen gewoond in dit gebied. Die mensen ondernamen allerlei activiteiten die de stad, het ommeland en het water hebben gevormd. De terugkerende elementen komen samen in de thema's 'leven met water', 'haven, haring en handel', 'vestingwerken', 'zaad- en tuinderscultuur' en 'religie'. Samen vormen de thema's het verhaal van Enkhuizen; een verhaal dat het verleden via het heden met de toekomst verbindt. Ze vormen de basis voor een beschrijving van de zeven typen erfgoed in Enkhuizen en verbinden die met elkaar. De ruimtelijke neerslag van de thema's is op veel plekken in en om de stad terug te vinden. We beschrijven kernkwaliteiten die uit de thema's voortkomen.

Leven met water

De ligging aan het water zorgde ervoor dat Enkhuizen zich in de vroege Middeleeuwen ontwikkelde als vissersdorp. Die ligging was bepalend voor het ontstaan en de welvaart van de stad, maar zorgde er ook voor dat Enkhuizen zich geregeld moest wapenen tegen de bedreigingen van het water. In de twaalfde en dertiende eeuw groeide het binnenmeer door diverse overstromingen uit tot binnenzee: de Zuiderzee. Als gevolg van de veenontginningen daalde bovendien het Hollandse bodempeil. Om droge voeten te houden legden de bewoners van het gebied aarden wallen aan, die in de dertiende eeuw werden samengevoegd tot de Westfriese Omringdijk. In die tijd bestond het huidige Enkhuizen nog uit twee kerkdorpen: het van landbouw levende Gommerskarspel en het vissersdorp Enkhuizen.

Twee jaar later volgde de aanleg van de polder Het Grootslag. In dit drooggemalen gebied kon de waterstand kunstmatig geregeld worden. Het watermanagement bestond aanvankelijk uit het gebruiken van afwatersluisjes om overtollig water af te voeren. In 1452 werden de eerste molens bij Enkhuizen afgebouwd. Helaas zijn de meeste molens inmiddels weer gesloopt.

De Oude Haven uit de lucht.

De afdamming van de Zuiderzee, die definitief in gang werd gezet na de grote watersnood van 1916, werd voltooid door de aanleg van de Afsluitdijk in 1932. De Afsluitdijk voorkwam tijdens de watersnoodramp van 1953 grote overstromingen in de gebieden rondom het IJsselmeer, maar zorgde er ook voor dat niet alleen de haring, maar ook de Zuiderzeecultuur, die zich sinds de middeleeuwen had ontwikkeld, uit het gebied verdween. Tot op de dag van vandaag is Enkhuizen beïnvloed en gevormd door de ligging aan het water.

Kernkwaliteiten als gevolg van het leven met water:

- Westfriese Omringdijk, die Enkhuizen als doorlopende structuur met de rest van de regio verbindt.
- Polder Het Grootslag, een ontgonnen veengebied dat mogelijkheden voor de land- en tuinbouw bood.
- Herinnering aan de tijd van strijd tegen – en leven met – het water. Verdwenen dorpen, watersnoden. Culturele gevolgen na het afdammen van de Zuiderzee: de Zuiderzeecultuur verdween, de strijd tegen het water matigde. Het Zuiderzeemuseum is hieruit voortgekomen.
- Waterwegen in en buiten de stad: vaarten, grachten, sloten, duikers, sluizen en bruggen.

Leendert Nieman, Weckpot met drie haringen op sterk water, 1932. Gevangen een nacht voor de afsluiting van de Zuiderzee. ©WimZandbergen (uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen).

Haven, haring en handel

De ligging aan het water bood de stad naast bedreigingen vooral ook veel kansen. Met dank aan de scheepvaart en visvangst kent Enkhuizen een rijk handelsverleden. Enkhuizen staat nog steeds bekend als 'Haringstad': de drie haringen op het stadswapen verwijzen naar de haringvisserij die de stad grote welvaart bracht. In de veertiende eeuw werd de eerste haven gegraven, waarna grotere exemplaren volgden. Tussen 1540 en 1650 kende het succes van de Enkhuizer scheepvaart, handelsmissies en visserij een hoogtepunt. In die tijd groeide de stad explosief en vestigde de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) er een van haar zes Kamers. Niet veel later zag ook de West-Indische Compagnie (WIC) het licht en ook van deze onderneming werd een Kamer in Enkhuizen gevestigd. De geschiedenis van de VOC en WIC, met haar goede én slechte kanten, is onlosmakelijk verbonden met de steden waar ze gevestigd waren. De stad profiteerde van de rijkdom die de handel in de oost en in de west bracht en had ook een actieve rol in de slavenhandel tussen Afrika en Amerika. Het slavernijverleden van de stad wordt in kaart gebracht door het onderzoeksproject Mapping Slavery.

Anoniem, Vlootschouw op de rede van Enkhuizen, 1614. Schilderij, olieverf op paneel, 145 cm (b) x 88 cm (h) (uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen).

Anoniem, Zeemanskist, 1600-1800 (uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen) ©Henriëtte Tilgenkamp.

Halverwege de zeventiende eeuw zette een neergang van de welvaart in. Enkhuizen verloor de strijd met concurrerende handelssteden als Amsterdam en de oorlogen met Engeland en Frankrijk drukten zwaar op de Republiek. De vorming van het Enkhuizerzand verslechterde bovendien de toegankelijkheid van de havens, waarvan een deel werd gedempt.

Het onderhoud van de rijke zeventiende-eeuwse woningen en pakhuizen was voor menigeen niet meer op te brengen. Hoewel deze situatie in de achttiende en negentiende eeuw leidde tot een levendige sloopppraktijk, zijn nog talrijke monumentale panden bewaard gebleven. De havens werden minder intensief gebruikt, maar kregen in de negentiende eeuw nog wel een havenlicht, ’t Vuurtje genoemd. Nog steeds herinnert dit erfgoed aan het welvarende handelsverleden.

Kernkwaliteiten als gevolg van haven, haring en handel:

- Havens die de vissersvloot, de bruine vloot en de pleziervaart huisvesten.
- Het Zuiderzeemuseum, waar het verhaal van de Zuiderzeecultuur wordt geconserveerd en verteld.
- De bruine vloot die over het IJsselmeer vaart en de herinnering levend houdt aan het water als verbinding met de rest van de wereld.
- Monumentale panden die in de hele stad herinneren aan de bloei van de stad dankzij de internationale handel.
- Het wapen van de stad, dat met de drie haringen doorlopend herinnert aan de welvaart die de haringvisserij ooit vracht.
- Het havenlicht en de vuurtoren De Ven, die als bakens aan de intensieve scheepvaart herinneren.

Koepoort ©Martin Cordes.

‘Als mijn vrouw de Koepoort twee weken niet ziet wordt ze ziek.’

Mark Veen – Harddraverijvereniging Enkhuizen

Vestingwerken

Een welvarende handelsstad van formaat moest zichzelf kunnen verdedigen. De directe aanleiding voor de aanleg van de eerste beschermingswallen rondom de stad waren de Hoekse en Kabeljauwse twisten. In deze anderhalve eeuw durende machtsstrijd liepen de spanningen in het graafschap Holland hoog op. Rond 1500 werd daarom begonnen met de bouw van een stenen stadsmuur, die in de loop van de eeuw met poorten en torens werd uitgebreid. In 1572 was Enkhuizen een van de eerste Hollandse steden die zich achter Willem van Oranje schaarden en de Spaanse bezetter uit de stad verdreven. De verdedigingswerken werden rond 1593 uitgebreid tot een waar vestingstelsel, bestaande uit wallen, vijfhoekige bastions, grachten en waterpoorten. De vesting omsloot de hele stad, die in de loop van de zestiende eeuw flink was uitgebreid. Het leeuwendeel van de verdedigingswerken in Enkhuizen is intact gebleven, ook toen de stad buiten de omwallingen werd uitgebreid. Van de oorspronkelijk zeven bastions is er nog een vijftal over. De stadswallen zijn veranderd in een groen stadspark, waarin inwoners en toeristen recreëren.

Kernkwaliteiten van de vesting:

- De doorlopende structuur van de gebastioneerde hoofdwal met hoofdgracht, die nog altijd structuurbepalend is voor de plattegrond van de stad, met zijn hoog monumentale, archeologische en landschappelijke kwaliteiten.
- De overgebleven (water)poorten: de Drommedaris, Koepoort, Boerenboom en Oude Gouwsboom, die iconisch voor Enkhuizen zijn.
- De verdeling die de vestingstructuur aanbrengt binnen de stad: Enkhuizen kent nog altijd binnenpoorters en buitenpoorters.

Anoniem, Gezicht op De Streek, c. 1606. Schilderij, olieverf op paneel, 138 cm x 60 cm (uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen). Dit schilderij behoort tot de oudste documentaire landschapsschilderingen ter wereld ©Henriëtte Tilgenkamp.

Zaad- en tuinderscultuur

Een onmisbaar deel van het verhaal van Enkhuizen is de ontwikkeling van de zaadtechnologie en plantveredeling in en rond de stad. Rond 1650 bleef de verwachte bevolkingsgroei in Enkhuizen uit. In plaats daarvan nam het inwonersaantal drastisch af en kwamen de reeds gewonnen uitbreidingsgronden in het westelijke stadsdeel braak te liggen. Boeren en tuinders vestigden daar hun boerderijen en bedrijven. Ook nu nog wordt dit stadsdeel, de zogenaamde Boerenhoek, gekenmerkt door een agrarisch karakter met een eigen kerk en eigen gebruiken, zoals de harddraverij, die werd gehouden in de periode dat de oogst binnen was.

Vanwege het gunstige klimaat rondom het IJsselmeer hielden de tuinders zich ook bezig met de productie en teelt van zaden. In de negentiende eeuw verwierven de tuinders achter de Westfriese Omringdijk een status als specialist als het ging om zaadveredeling. Vandaag de dag is Enkhuizen een van de belangrijkste centra van plantveredeling ter wereld. In Seed Valley, gelegen in de regio tussen Enkhuizen en Warmenhuizen, werken tientallen innovatieve bedrijven aan de ontwikkeling van hoogwaardige rassen en nieuwe technologieën. Met deze expertise speelt Enkhuizen een belangrijke rol in de wereldwijde voedselproductie.

Kernkwaliteiten van zaad- en tuinderscultuur:

- De Boerenhoek die in de stad laat zien waar in de zeventiende eeuw de agrarische bedrijven gevestigd waren.
- De harddraverij, een boerentraditie waar de hele stad voor uitloopt.
- Het museum Sow to Grow, dat de geschiedenis van de zaadveredeling toont en uitdraagt.
- De traditie van zaadveredeling die Enkhuizen internationale bekendheid geeft.
- De oude rivaliteit tussen boeren en vissers geeft inzicht in de opkomst en neergang van culturen – de opkomst van de tuinderscultuur en de neergang van de zeevaarderscultuur – en hoe die zich tegenwoordig tot elkaar verhouden. De winnaar van de (van oudsher boerse) harddraverij krijgt bijvoorbeeld een pond paling als prijs.

De nog net zichtbare houtschilderingen op de binnenzijde van het dak van de Zuiderkerk ©MOOI Noord-Holland.

Religie

Kenmerkend voor Enkhuizen is de grote diversiteit aan kerkgenootschappen binnen de relatief kleine historische binnenstad. De twee oudste kerkgebouwen, de Sint Pancraskerk en de Sint Gommaruskerk, werden gebouwd in de vijftiende eeuw en zijn het resultaat van een wedloop om de grootste en mooiste parochiekerk. De zestiende-eeuwse kerkgebouwen in Enkhuizen zijn relatief groot van formaat. Zij moesten immers voldoende ruimte bieden aan de groeiende bevolking van de welvarende stad. Met de Reformatie ontstond in Enkhuizen een versnipperd religieus landschap. De twee parochiekerken werden omgedoopt tot respectievelijk de Zuider- en Westerkerk. De rooms- katholieken, doopsgezinden, remonstranten en lutheranen namen hun toevlucht tot schuilkerken. Ondanks de verslechterde economische situatie maakte de Gereformeerde Kerk tussen 1650 en 1850 juist een grote bloei door. De diverse afsplitsingen bouwden nieuwe kerkgebouwen in de stad. De kerkgenootschappen ondernamen diverse activiteiten voor bevolkingsgroepen die dat nodig hadden. Denk aan de zorg voor ouderen, zieken en wezen maar ook aan onderwijs en meer algemeen aan de verbindende werking van religie in de samenleving.

De ontkerkelijking en toenemende leegstand van religieus erfgoed vormen een belangrijke actuele opgave. Als antwoord hierop is in Enkhuizen een kerkenvisie in ontwikkeling, waarin een duurzaam toekomstperspectief wordt geschetst voor de negentien kerkgebouwen in de stad. Een uitzondering hierop vormt de Alaaddin moskee, die was gevestigd in een oude kleuterschool uit 1972 en in 2021 een nieuw gebouw realiseert in de Oude Gouw-Gommerwijk. Nazaten van de gastarbeiders die in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw vanuit Turkije naar de stad werden gehaald om te werken in de lokale industrie (onder andere de pvc-fabriek), vormen samen met andere migranten een hechte gemeenschap die uiteenlopende activiteiten ontplooit in het gebouw van de moskee.

Kernkwaliteiten van religie:

- De monumentale religieuze gebouwen in de stad, die door hun afwijkende architectuur, maat en silhouet een beeldbepalende plek innemen in het stadsbeeld.
- De religieuze kunst en het roerend religieus erfgoed in de collectie van de gemeente en van de kerken zelf.
- De activiteiten die de religieuze gemeenschappen vroeger en in het heden ondernemen voor diverse groepen in de samenleving.

‘Er valt wat te zien en wat te horen, er valt wat te leren en te genieten!’

Melissa Botman-de Nijs en Jelle Botman – inwoners Enkhuizen

Zeven typen erfgoed

Een welvarende handelsstad van formaat moest zichzelf kunnen verdedigen. De directe aanleiding voor de aanleg van de eerste beschermingswallen rondom de stad waren de Hoekse en Kabeljauwse twisten. In deze anderhalve eeuw durende machtsstrijd liepen de spanningen in het graafschap Holland hoog op. Rond 1500 werd daarom begonnen met de bouw van een stenen stadsmuur, die in de loop van de eeuw met poorten en torens werd uitgebreid. In 1572 was Enkhuizen een van de eerste Hollandse steden die zich achter Willem van Oranje schaarden en de Spaanse bezetter uit de stad verdreven. De verdedigingswerken werden rond 1593 uitgebreid tot een waar vestingstelsel, bestaande uit wallen, vijfhoekige bastions, grachten en waterpoorten. De vesting omsloot de hele stad, die in de loop van de zestiende eeuw flink was uitgebreid. Het leeuwendeel van de verdedigingswerken in Enkhuizen is intact gebleven, ook toen de stad buiten de omwallingen werd uitgebreid. Van de oorspronkelijk zeven bastions is er nog een vijftal over. De stadswallen zijn veranderd in een groen stadspark, waarin inwoners en toeristen recreëren.

De zeven typen erfgoed in Enkhuizen zijn:

- Landschap en stedenbouwkundige structuren
- Gebouwd erfgoed
- Archeologie
- Monumentaal groen
- Roerend erfgoed
- Immaterieel erfgoed
- Mobiel erfgoed

Landschap en stedenbouwkundige structuren

Een welvarende handelsstad van formaat moest zichzelf kunnen verdedigen. De directe aanleiding voor de aanleg van de eerste beschermingswallen rondom de stad waren de Hoekse en Kabeljauwse twisten. In deze anderhalve eeuw durende machtsstrijd liepen de spanningen in het graafschap Holland hoog op. Rond 1500 werd daarom begonnen met de bouw van een stenen stadsmuur, die in de loop van de eeuw met poorten en torens werd uitgebreid. In 1572 was Enkhuizen een van de eerste Hollandse steden die zich achter Willem van Oranje schaarden en de Spaanse bezetter uit de stad verdreven. De verdedigingswerken werden rond 1593 uitgebreid tot een waar vestingstelsel, bestaande uit wallen, vijfhoekige bastions, grachten en waterpoorten. De vesting omsloot de hele stad, die in de loop van de zestiende eeuw flink was uitgebreid. Het leeuwendeel van de verdedigingswerken in Enkhuizen is intact gebleven, ook toen de stad buiten de omwallingen werd uitgebreid. Van de oorspronkelijk zeven bastions is er nog een vijftal over. De stadswallen zijn veranderd in een groen stadspark, waarin inwoners en toeristen recreëren.

De stedebouwkundige structuur van Enkhuizen met nauwe straatjes en steegjes ©MOOI Noord-Holland.

Enkhuizen kent tevens een divers maritiem landschap. Je kunt hierbij denken aan de Houtribdijk (1976), de waterkering die Enkhuizen met Lelystad verbindt. Of aan de Westfriese Omringdijk – een provinciaal monument – waarvan het Enkhuizer deel vanaf de zuidkant van de stad, via de Vissersdijk en Breedstraat in de binnenstad, tot het dorp Oosterdijk loopt. De dijk is van regionale betekenis omdat hij West-Friesland beschermde tegen het opdringende water uit de Zuiderzee en de omliggende meren. Ook de historische havens van Enkhuizen en de openheid van het IJsselmeer laten zien hoe de stad zich al eeuwenlang verhoudt tot het water.

Uit de vestingatlas van Johann Merck. Vervaardigd door H.M. Mense, 1649 (uit het Noord-Hollands Archief).

Vuurtoren De Ven, datering onbekend (uit het Noord-Hollands Archief).

Gebouwd erfgoed

Het als monument aangewezen erfgoed valt over het algemeen in de categorie gebouwd erfgoed. In Enkhuizen zijn dat panden als woningen en boerderijen, maar ook transportgebouwen, kerkgebouwen, verdedigingswerken, standbeelden, horecapanden en waterwerken. In de gemeente staan 361 geregistreerde rijksmonumenten – voornamelijk uit de zeventiende en achttiende eeuw – waarvan het merendeel woonhuis (268) of handels-, opslag- en transportgebouw (29) is. De ruim 200 gebouwen die zijn aangemerkt als gemeentelijk monument fungeren op dit moment grotendeels als woonhuis en/of winkel. Een deel daarvan heeft vroeger dienst gedaan als koetshuis, pakhuis of schuitenmakerij. De meeste gemeentelijke monumenten zijn gebouwd rond 1850. De recentste aanwijzingen betreffen adressen aan de Oranjestraat en Spoorstraat uit de wederopbouwperiode.

Gebouwd erfgoed is veruit de omvangrijkste categorie erfgoed, en het is een categorie die heel bepalend is voor het karakter en voorkomen van de stad. We lichten daarom kort zes soorten bouwwerken uit die typerend zijn voor het verhaal van Enkhuizen.

Waterstad

Veel bouwwerken in Enkhuizen hebben te maken met de relatie van de stad met het water. Vuurtoren De Ven (1700) was een van de drie lichtbakens aan de Zuiderzeekust ter navigatie van de scheepvaart. De witgepleisterde vuurtoren nabij het dorp Oosterdijk (ten noorden van de binnenstad van Enkhuizen) is een van de oudste exemplaren van Nederland. In de negentiende eeuw bouwde de marine op de Bierkade het Rijks Betonningsmagazijn (1886), een loodsencomplex voor de opslag van materialen die nodig waren voor de betonning en bebakening van de Zuiderzee. Met het in 1572 verkregen Paalkistrecht mocht Enkhuizen in ruil voor het markeren van de vaarwegen een soort belasting innen. Die taak werd in de negentiende eeuw overgenomen door het Rijk. In de zeventiende-eeuwse zeemuur aan de Wierdijk was het Staverse poortje de enige doorgang. De poort, die vroeger toegang gaf tot een brug en nu doorgang biedt naar de Compagnieshaven, werd in 1833 herbouwd. Sommige onderdelen, zoals de natuurstenen bekroning, zijn ouder en waarschijnlijk afkomstig van een ander bouwwerk.

Ook intern is de stad verbonden door diverse waterwegen. De binnenstad heeft diverse historische boog- en klapbruggen, waarvan een aantal rijksmonument is. Het zeventiende- eeuwse Spuihuisje, een voormalig sluiswachtershuisje boven de doorvaart van de grachten naar de Zuiderhaven, moest met een houten sluisdeur een te hoog waterpeil in de stadsgrachten voorkomen. Tegenwoordig is het Flessenscheepjes Museum er gevestigd. Momenteel wordt de negentiende-eeuwse Sassluis gerestaureerd en voorzien van nieuwe deuren.

Doorkijk door het Staverse Poortje richting de Compagnieshaven ©MOOI Noord-Holland.

Handels- en industriestad

Een herinnering aan het VOC-verleden van Enkhuizen is het Peperhuis (1625), dat de handelscompagnie eind zeventiende eeuw aankocht en als opslag gebruikte voor specerijen, textiel en thee. Ook werden er koloniale waren klaargemaakt die ter veiling gingen. Het Peperhuis maakt tegenwoordig deel uit van het Zuiderzeemuseum. In de Waag (1559) werden de handelswaren die uit andere steden arriveerden gewogen en gecontroleerd. Een waag was onmisbaar voor een stad die zich als betrouwbaar handelscentrum wilde positioneren. In Enkhuizen staat tevens de enige nog resterende vestiging van de Westfriese Munt (1611). Van eind zestiende tot eind achttiende eeuw had West-Friesland haar eigen munt, die afwisselend werd geslagen in Enkhuizen, Hoorn en Medemblik. Van latere makelij zijn enkele kenmerkende industriële gebouwen. Aan de Vette Knol staat een oude ijsfabriek (1927), het eerder genoemde Rijks Betonningsmagazijn en het voormalige hoofdkantoor van zaadveredelaar Royal Sluis, Het Gele Kantoor (1937).

Coöperatieve IJsfabriek West-Friesland ©Martin Cordes.

De welvaart van het zeventiende-eeuwse Enkhuizen is duidelijk terug te zien in de stadsgevangenis (1612) en het stadhuis (1688). In het laatste is het interieur van onder andere de schepenenkamer, weeskamer en burgerzaal nog grotendeels authentiek. Bouwmeester Steven Vennekool was een leerling van Jacob van Campen. Er zijn dan ook veel overeenkomsten te ontdekken tussen het Enkhuizer stadhuis en het Amsterdamse Paleis op de Dam.

Stadhuis van Enkhuizen ©MOOI Noord-Holland.

De Drommedaris.

Vestingstad
De Drommedaris (1540) maakte onderdeel uit van de eerste stadsmuur van Enkhuizen. Deze van kanonnen voorziene stadspoort en verdedigingstoren had vrij zicht op de Zuiderzee en waakte over de havens. Bij de stadsuitbreiding eind zestiende eeuw werd de stadsmuur afgebroken en vervangen door een vestingwal, ontworpen door de Alkmaarse burgemeester Adriaan Anthonisz. Het is een treffend voorbeeld van het oud-Nederlandse vestingstelsel van aarden wallen en bastions omringd door grachten. Aan de westkant van de stad werd de Koepoort (1650) opgetrokken, de stadspoort die in haar huidige vorm pas in 1730 definitief werd voltooid. Onderdeel van de vestingwal zijn tevens de Boerenboom en Oude Gouwsboom, twee waterpoorten voorzien van een houten schuif om de doorgang naar de stad af te kunnen sluiten. De benaming 'boom' is afgeleid van de stam die voor de poort dreef en weggesleept kon worden om een schipper door te laten.

Kerkenstad
In Enkhuizen staan in totaal twintig kerkgebouwen, waaronder een synagoge, een voormalige schuilkerk van de doopsgezinden en het catechisatiegebouw voor godsdienstonderwijs van Stichting Snouck van Loosen. Acht kerkgebouwen zijn rijksmonument, waaronder de Nederlands Hervormde Sint Gommarus- of Westerkerk (1542) en de Sint Pancras- of Zuiderkerk (begin vijftiende eeuw). Vier kerkgebouwen zijn gemeentelijk monument en acht kerkgebouwen hebben geen monumentale status.

Vanwege de actualiteit rondom de leegstandsproblematiek van kerkgebouwen benoemen we religieus erfgoed hier als aparte categorie. Ook in Enkhuizen zijn er zorgen over de toekomst van kerkgebouwen. In 2019 startte de gemeente met het opstellen van een kerkenvisie, waarin toekomstscenario's worden ontwikkeld in samenwerking met eigenaren, beheerders en experts.

Stolpboerderijen
Een bijzonder gebouw, typerend voor Noord-Holland en West-Friesland, is de stolpboerderij. Stolpen zijn herkenbaar aan het vierkante vloeroppervlak en de piramidevormige kap. Van dit boerderijtype is er in Enkhuizen een zestal beschermd als gemeentelijk monument. Twee stolpen plus een stolpschuur zijn rijksmonument. De stolpen zijn beeldbepalend in het straatbeeld van de Boerenhoek, het noordelijke deel van de binnenstad dat gekenmerkt wordt door een agrarisch karakter.

Leprozenkleppers, 1694 en 1699 (uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen) ©Henriëtte Tilgenkamp.

Weldoeners

Diverse gebouwen in Enkhuizen herinneren aan de liefdadigheidswerken van welvarende regentenfamilies in de stad. Het woonhuis van Margaretha Maria Snouck van Loosen bijvoorbeeld, bekend als het Snouck van Loosenhuis (1742), werd na haar dood in 1885 ingericht als tehuis voor ongehuwde vrouwen en weduwen. Het interieur – waaronder het goudleerbehang – is nog grotendeels authentiek. Daarnaast bracht Margaretha het familiekapitaal onder in een fonds, waarvan onder andere het Snouck van Loosenpark (1897) werd aangelegd. Vijftig ruim opgezette woningen moesten een plek bieden aan gezinnen uit de arbeidersklasse. Diverse onderdelen van het park zijn rijksmonument, zoals de woningen zelf, het groen, het toegangshek, de vlaggenmast en een tuinhuis.

Het Snouck van Loosenpark ©MOOI Noord-Holland.

Detail achttiende-eeuws beschilderd behang Pachtkamer De Vries Hofje ©Henriëtte Tilgenkamp.

Ook Johanna Margaretha de Vries liet in haar testament bepalingen over haar familiehuis na. Het Weduwenhuis (1849) is een van de drie panden aan de Westerstraat en de Torenstraat waar een hofje van liefdadigheid werd gevestigd. In de regentenkamer is laat achttiende-eeuws geschilderd behang ('kamertje rond') te zien van de Vaderlandsche Maatschappij van Reederij en Koophandel ter Liefde van 't Algemeen te Hoorn. Johanna liet tevens een gift na aan het Weeshuis van Enkhuizen, dat in 1906 werd herbouwd ter vervanging van het weeshuis uit de vroege zeventiende eeuw. Aan de voorzijde van het weeshuis bevinden zich de kamers van de regenten en regentessen, waar nog kostbaar goudleerbehang (1742) aanwezig is. Dirk Glas liet in de achttiende eeuw een hofje voor weduwen bouwen aan de Paktuinen.

Het goudleerbehang in de regentessekamer van het Nieuwe Weeshuis werd in 2019-2020 gerestaureerd ©Henriëtte Tilgenkamp.

Detail van het in 2019-2020 gerestaureerde goudleerbehang in de regentessenkamer van het Nieuwe Weeshuis ©MOOI Noord-Holland.

De Westfriese Omringdijk aan de noordkant van de stad ©MOOI Noord-Holland.

Archeologie

Sinds 2010 werkt Enkhuizen op het gebied van archeologisch onderzoek samen met de zes andere Westfriese gemeenten: Drechterland, Hoorn, Koggenland, Medemblik, Opmeer en Stede Broec. Inmiddels zijn Schagen en Texel ook aangesloten. Sindsdien zijn er 50 opgravingen in gemeente Enkhuizen verricht. Zo werden er in 2015 resten van een bakstenen stadsmuur (1550) aangetroffen, naar aanleiding van de vernieuwing van de kademuur aan het Spaans Leger. Bij het lichten van de grafzerken in de Zuiderkerk, ten behoeve van een herinrichting in 2013, werden achttiende-eeuwse beenderen gevonden in het noordertransept. In 2019 zijn tijdens een opgraving in de binnenstad nog sporen van bewoning teruggevonden uit de zeventiende eeuw, zoals funderingsresten en delen van huisraad als Chinees porselein en tabakspijpen.

In Enkhuizen zijn vijf terreinen aangewezen als archeologisch rijksmonument. De historische stadskern – inclusief de vestingwallen – zijn van hoge archeologische waarde, evenals de Westfriese Omringdijk. Van zeer hoge waarde zijn een middeleeuws terrein in de binnenstad en twee terreinen ten noorden van de stadskern. Op de archeologische beleidskaart van Enkhuizen zijn deze terreinen aangegeven, alsmede de verwachtingen van oude woongronden uit de bronstijd en de Middeleeuwen. Via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is de kaart 'Archeologie in Nederland' beschikbaar gesteld, een combinatie van de Archeologische Monumentenkaart (AMK) en de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW).

Monumentaal groen

Tuinen, parken en landgoederen of de historische ensembles daarvan vertegenwoordigen ook een cultuurhistorische waarde. Dit groene erfgoed in Enkhuizen bestaat onder andere uit het Wilhemina- en Julianaplantsoen, dat aan de noordoostzijde van de stad is aangelegd rond de voormalige vis-

sershaven en waar zich het bevrijdingsmonument en het Indiëmonument bevinden. Bekender nog is het monumentale stadspark vlak naast het treinstation. Het Snouck van Loosenpark (1897) is niet alleen een van de eerste sociale woningbouwinitiatieven, ook de parkaanleg is bijzonder en als rijksmonument beschermd. Naar ontwerp van tuinarchitect Hendrik Copijn werd er een plantsoen aangelegd, met een vijverpartij en verschillende boomsoorten. 26 van deze bomen zijn aangemerkt als monumentale bomen. Dat wil zeggen, een boom van minstens 80 jaar oud en beeldbepalend vanwege de omvang, grootte of snoeivorm. In Enkhuizen staan in totaal 141 waardevolle bomen, waarvan 18 op begraafplaatsen. Ook deze plekken kennen een bijzonder landschapsontwerp. In het noordelijkste ommuurde bastion, De Beer, werd in 1831 een algemene begraafplaats geopend. Begin twintigste eeuw werd een extra perceel bij de begraafplaats getrokken en een lang wandelpad aangelegd. Op het meest zuidelijke bastion, genaamd Hollandia, werd in 1889 een rooms-katholieke begraafplaats geopend. Daar vlakbij, aan de Oranjestraat, ligt de joodse begraafplaats, daterend uit 1738.

Roerend erfgoed

Gemeente Enkhuizen bezit een cultuurhistorische collectie van circa 7.000 objecten, die de geschiedenis van de stad en de regio illustreren en stammen uit de tweede tot en met de twintigste eeuw. De Gemeentelijke collectie Enkhuizen bestaat uit vele deelcollecties, zoals een schilderijen-, prenten- en tekeningencollectie, een zilver- en een numismatische collectie, een bijzondere textielcollectie, een medische collectie, porselein en aardewerk, boeken, meubels, maquettes, ambachtsgereedschap en winkelinventarissen. Sinds de sluiting van de beide stadsmusea aan het einde van de 20e eeuw (in het Stadhuis en De Waag) beschikt de gemeente niet meer over een eigen gebouw om de objecten in tentoon te stellen. De collectie is op dit moment verspreid over diverse locaties, in depots, externe musea en het archief. De collectie is daarmee grotendeels ontoegankelijk voor het publiek. Een aantal belangrijke stukken wordt getoond in het Westfries Museum in Hoorn, in het Westfries Archief en in het Stadhuis van Enkhuizen.

Het Wilhelminaplantsoen ©MOOI Noord-Holland.

Jan Albertz Rotius, Portret van Gerrit Jacobsz. Cronenburg, 1665 (uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen).

De archieven van gemeente Enkhuizen worden beheerd en ontsloten door het Westfries Archief. In 1974 besloten de zeven Westfriese gemeenten om hun archieven over te dragen aan een streekarchief dat de stukken beheert en inspecteert en dat zich als kenniscentrum dienstbaar maakt aan een breed publiek. De Enkhuizer archieven, bestaande uit stukken van onder andere kerk, overheid en waterschap, gaan terug tot een akte uit 1283. Ook het één na oudste bekende aandeel ter wereld, uitgegeven door de VOC-kamer Enkhuizen in 1606, is aanwezig in het Westfries Archief

Het één na oudste bekende aandeel ter wereld, uitgegeven door de VOC-kamer Enkhuizen in 1606 (uit het Westfries Archief).

Frits Reinaert is een van de Enkhuizer stadsbeiaardiers.

Immaterieel erfgoed

Samen met de tastbare objecten vertelt ook het immateriële erfgoed het verhaal van Enkhuizen. Bij immaterieel erfgoed kun je denken aan tradities, ambachten en verhalen die tot op de dag van vandaag doorverteld worden. De harddraverij bijvoorbeeld, een paardenrensport waarbij gewed wordt op de uitslagen, is zeer populair. De Enkhuizer Harddraverijvereniging organiseert jaarlijks een harddraverijdag. Of dat een stadsbeiaardier sinds de zeventiende eeuw de carillons van de Zuidertoren en de Drommedaris, met beiaardklokken van onder andere de gebroeders Hemony, met de hand bespeelt. Op zomerdinsdagavonden organiseren de beiaardier en de Enkhuizerse Klokkenspelvereniging carillonconcerten.

De Compagnieshaven met op de achtergrond het Zuiderzeemuseum ©MOOI Noord-Holland.

Ook wordt er jaarlijks herdacht en gevierd. Het Comité 21 mei 1572 organiseert ieder jaar een manifestatie om te herdenken dat de burgerij van Enkhuizen zich in 1572 heeft bevrijd van het Spaanse juk, waarbij historische scènes worden nagespeeld en rondleidingen worden gegeven. Stichting 4 en 5 mei anti-discriminatie comité Enkhuizen organiseert een reeks festiviteiten voor de bevrijding van Nederland. De Lappendag, een typisch Westfriese traditie, is een jaarmarkt die tegelijkertijd plaatsvindt met de Enkhuizer kermis. Ook zijn in Enkhuizen diverse volksverhalen ontstaan. De bekendste is misschien wel het verhaal van Aagje van Enkhuizen (1600), bekend van de uitdrukking nieuwsgierig Aagje. De oude ambachten van de vissersstad staan in het Zuiderzeemuseum centraal, waar demonstraties worden gegeven van onder andere zeilmaken en touwknopen. Tegenwoordig staat Enkhuizen op economisch gebied vooral bekend om de zaadindustrie. West-Friesland is wereldwijd koploper als het gaat om plantenveredeling. Seed Valley, gelegen tussen Enkhuizen en Warmenhuizen, is het internationale kenniscentrum voor zaadtechnologie.

Gemeente Enkhuizen is voornemens de mogelijkheden te onderzoeken om een aantal van deze tradities en ambachten voor te dragen voor de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. De harddraverij van Medemblik staat hier bijvoorbeeld al geregistreerd, evenals de Hoornse Kermis en de Lappendag.

Buitenhaven, 1916 (uit het Noord-Hollands Archief).

‘Als ik aan Enkhuizen denk, zie ik gelijk de haven met de prachtige schepen van de bruine vloot.’

Janny Prins van Triest – inwoner Enkhuizen

Mobiel erfgoed

Vanwege haar relatie met het water is het mobiele erfgoed in Enkhuizen voornamelijk varend erfgoed. In de havens van Enkhuizen liggen meerdere historische schepen voor anker. Ook in het Zuiderzeemuseum zijn historische schepen te bewonderen, zowel in de museumhaven als in de schepenhal van het binnenmuseum. In Enkhuizen zijn nog authentieke polderschuiten te vinden, open boerenschuiten waarmee landbouwproducten werden vervoerd. Enkhuizen is tevens een van de ligplaatsen voor de traditionele zeilschepen die gezamenlijk bekend staan als de bruine vloot. De vloot bestaat uit 350 zeilschepen, waarvan er zo’n vijftig in Enkhuizen liggen. Deze tjalken en klippers werden vroeger ingezet voor goederentransport maar tegenwoordig wordt er charter mee gevaren. De bruine vloot trekt veel binnen- en buitenlandse (varende) toeristen en maakt onderdeel uit van het stadsbeeld. Sinds 1975 wordt er in Enkhuizen jaarlijks een Klipperrace georganiseerd, bestaande uit twee racedagen: de Olympische Baan en de Drie Steden Race, die start en finisht in het Krabbersgat, de vaargeul voor de stad.

Anoniem, Begrafenisschild van het Turfdragersgilde Enkhuizen, 1679. Zilver, 20,5 cm (h) x 26,5 cm (b) (uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen) ©Henriëtte Tilgenkamp.

'Voor de inwoners van Enkhuizen is de aanwezigheid van erfgoed volstrekt vanzelfsprekend. Ze komen nauwelijks op het idee dat je er goed voor moet zorgen. Maar: kom niet aan Enkhuizen, de mensen komen voor hun monumenten op als die bedreigd worden.'

Elsa Gorter en Christian Pfeiffer – Erfgoedvereniging Heemschut

VISIE: erfgoed als vliegwiel

Het erfgoed in Enkhuizen is veel en divers en het vormt de basis van de identiteit van de stad. De gemeente kiest daarom uitdrukkelijk voor erfgoedbeleid in plaats van monumentenbeleid. Met een erfgoedbrede aanpak zorgen we ervoor dat er niets over het hoofd wordt gezien en dat de verschillende soorten erfgoed in Enkhuizen in samenhang met elkaar worden benaderd. Waar nu door een versnipperde en objectgerichte aanpak kansen verloren gaan en erfgoed vaak als last wordt ervaren, wordt er met dit nieuwe beleid ingezet op een integrale en proactieve aanpak.

De kerndoelstelling van de Omgevingswet is: een gezonde en veilige leefomgeving met een goede omgevingskwaliteit. Erfgoed vormt een belangrijk onderdeel van die algemene kwaliteitsdoelstelling. Daarbij wordt erfgoed niet opgevat als een serie objecten waarvoor gezorgd moet worden, maar als een samenhangend beleidsveld dat kansen biedt om de vraagstukken waar de gemeente voor staat op te lossen met een hoge omgevingskwaliteit als doel.

Dat geldt in het bijzonder voor een monumentale en historische stad als Enkhuizen, waar het aanwezige erfgoed ook een aanjager is voor het toeristische verkeer. Het historische karakter van de stad is een belangrijke factor in haar aantrekkingskracht op bewoners, ondernemers en toeristen. Een goed onderhouden en beleefbare erfgoedstad is van grote meerwaarde voor de bewoners, de economie, het toerisme en het vestigingsklimaat. Dat betekent ook dat met erfgoedwaarden rekening gehouden moet worden als er nieuwe ontwikkelingen zijn. Door sterker in te zetten op het verhaal van Enkhuizen en gebruik te maken van het fundament dat erfgoed hierin biedt, versterken we de betrokkenheid van inwoners, de aantrekkelijkheid van de stad en de economische potentie van Enkhuizen. Erfgoed als vliegwiel dus!

We merken dat erfgoed een steeds belangrijkere rol speelt bij opgaven op andere beleidsterreinen. Een ontwikkeling die in het kader van de Omgevingswet wordt versterkt. Het erfgoedbeleid van Enkhuizen heeft dan ook een integraal ambitieniveau: de erfgoedmedewerker moet in een vroeg stadium betrokken worden bij nieuwe (ruimtelijke) ontwikkelingen. Ook moeten we de komende

‘Op allerlei plekken in Enkhuizen blijft cultureel erfgoed behouden door de inzet van inwoners van Enkhuizen (en omgeving).’

C.A. van Zijverden – inwoner Enkhuizen

jaren goed onderzoeken hoe we de noodzakelijke verduurzaming van de stad kunnen inzetten met respect voor het historische karakter. De historische panden moeten in veel gevallen beter geïsoleerd worden en ook op andere manieren toekomstbestendig gemaakt worden, zodat ze duurzaam benut kunnen worden of blijven. We moeten onderzoeken op welke locaties de openbare ruimte, die op veel plekken een charmant, historisch karakter heeft, klimaatbestendig ingericht kan worden. De Regionale Energie Strategie (RES) zal ongetwijfeld invloed hebben op de historische stad en het landschap, en de vraag is hoe we de historische structuren hierbij een rol kunnen laten spelen. Ook bij het zoeken naar goede oplossingen voor vraagstukken als parkeren en terrassenbeleid kan een analyse van de historische stedenbouwkundige structuren kansen blootleggen die anders niet voor het voetlicht waren gebracht.

Tegelijkertijd is het belangrijk om de jeugd enthousiast te maken voor hun leefomgeving; deze generatie zal in de toekomst met het erfgoed gaan werken. Erfgoededucatie kan vaak heel goed gecombineerd worden met onderwijs op het vlak van cultuur, sport of natuur, omdat alleen al een goede locatiekeuze (zoals de vesting, een kerk of een ander monumentaal gebouw) een grote meerwaarde kan leveren voor een project.

Op al die terreinen kan erfgoed fungeren als vliegwiel voor nieuwe ontwikkelingen in de stad. Dat geldt niet alleen voor processen binnen het gemeentelijke apparaat, maar zeker ook daarbuiten. Voor de inwoners van Enkhuizen is de waardering voor het erfgoed immers vaak het vliegwiel voor een grotere betrokkenheid bij (ruimtelijke) ontwikkelingen.

Kaart van Noord-Holland vervaardigd door Jacob van Deventer, c. 1565 - 1575 (uit het Noord-Hollands Archief).

6

Uitdagingen, Ambities en acties

Erfgoed met ambitie

Als bepalende factor in de kwaliteit van onze leefomgeving kan erfgoed niet alleen fungeren als inspiratiebron voor toekomstige (ruimtelijke) ontwikkelingen, maar ook als verbinder tussen verschillende domeinen en partijen. Vanuit deze visie van erfgoed als vliegwiel formuleren we drie overkoepelende ambities van het gemeentelijk erfgoedbeleid: de basis op orde, de erfgoedprofessional als vanzelfsprekende gesprekspartner en erfgoed ter versterking van de stadskracht. Om inzichtelijk te maken waar de kansen liggen, koppelen we de ambities steeds aan uitdagingen en acties, die we uitvoerig beschrijven en concretiseren. In de toekomstige uitvoeringsagenda worden vervolgens de acties geprioriteerd en gebudgetteerd.

BASIS OP ORDE

Basistaken monumenten en archeologie

Uitdaging
Omdat er een disbalans is tussen het vele erfgoed (met name het grote aantal beschermde monumenten) en het aantal inwoners van Enkhuizen (circa 18.000), is er wat betreft het erfgoed altijd een te geringe ambtelijke capaciteit geweest en is het nooit gelukt om erfgoedbeleid te ontwikkelen. Om aan onze wettelijke taken te kunnen blijven voldoen, moeten we een aantal extra stappen zetten binnen de gemeentelijke organisatie. Daartoe moeten we alle zeilen bijzetten. Dat is prioriteit nummer een.

Ambitie
Op het gebied van monumenten zijn we verantwoordelijk voor de vergunningverlening voor alle zaken betreffende het aanpassen van een monument en het bewaken van de kwaliteit van de uitvoering (handhaving, bouwtoezicht en beheer). Ondernemers moeten hun bedrijf binnen het beschermd stadsgezicht kunnen blijven ontwikkelen, met respect voor cultuurhistorische waarden. De gemeente kan hiervoor duidelijke kaders bieden en bewaakt hierbij de ruimtelijke kwaliteit van de binnenstad. Veel historische panden moeten beter geïsoleerd worden en ook op andere manieren toekomstbestendig gemaakt worden, zodat ze duurzaam benut kunnen worden of blijven. Daarnaast leveren we input voor bestemmingsplannen (het omgevingsplan) op het vlak van de cultuurhistorische waarden, en zijn we verantwoordelijk voor het aanwijzen van nieuwe gemeentelijke monumenten en beschermde stadsgezichten, inclusief het (laten) opstellen van waardestellingen. Onze erfgoedpartners kunnen hierbij inhoudelijke expertise leveren, maar wij zijn als gemeente verantwoordelijk voor de besluitvorming en de kwaliteit daarvan.

Op het gebied van archeologie hebben onze wettelijke taken betrekking op het controleren van archeologische waarden in bestemmingsplannen, het verlenen van vergunningen, het bewaken van de kwaliteit van archeologisch onderzoek en het (laten) opstellen van waardestellingen.

Daarnaast gaan we de gemeentelijke collectie verhuizen en inventariseren en (deels) restaureren en tentoonstellen. Sinds de sluiting van de twee stadsmusea (Stadhuis en De Waag) aan het einde van de twintigste eeuw – en de brand in 1996 in het voormalige collectiedepot aan de Westerstraat 111 – is de collectie namelijk verspreid over depots, het Westfries Archief, het Westfries Museum in Hoorn, het Zuiderzeemuseum en enkele gemeentelijke monumenten in Enkhuizen.

Acties
1. **Deskundige ambtelijke capaciteit erfgoedbeleid (1 fte)** – We zijn voornemens een permanente beleidsmedewerker erfgoed aan te stellen. Ambtelijke capaciteit op de lange termijn is noodzakelijk om dit erfgoedbeleid te concretiseren, wettelijke taken te vervullen, de uitvoeringsagenda ter hand te nemen, het netwerk binnen de gemeentelijke organisatie en met de buitenwacht op te bouwen en te onderhouden en het gemeentebestuur van actuele informatie te voorzien. Zonder passende ambtelijke capaciteit kan dit erfgoedbeleid niet uitgevoerd worden. Op de langere termijn is er voor integraal erfgoedbeleid en de uitvoering daarvan meer mankracht nodig dan 1 fte.

2 **Ambtelijke capaciteit toezicht en handhaving (1 fte)** – Buiten handhaving van illegale verbouwingen en sloopppraktijken van monumenten en ernstige bedreigingen van archeologische waarden (waar spoedeisende bestuursdwang gerechtvaardigd is), verdient het handhavingsbeleid van Enkhuizen (dat stamt uit 2013) ook meer algemeen een aanscherping. De huidige beschikbare capaciteit is ontoereikend voor de gestelde ambities in het beleid: bij een zeer groot deel van de verleende vergunningen wordt niet geïnspecteerd. Permanente, passende ambtelijke capaciteit is noodzakelijk.

3 **Actualisering Erfgoedverordening 2010 en voorbereiding omgevingsplan** – Actualisering van de Erfgoedverordening en voorbereiding van het omgevingsplan is noodzakelijk, gezien de ontwikkelingen op het vlak van wetgeving van de Rijksoverheid. Hierin worden onder meer het functioneren van de gemeentelijke adviescommissie (opvolger van de monumentencommissie), subsidieregelingen en een op te stellen uitvoeringsrichtlijn voor monumenten vastgelegd. Ook de eis om onafhankelijke bouwhistorische kennis te vergaren als basis voor een vergunningsaanvraag voor een restauratie, verduurzaming of herbestemming van een monument kan worden vastgelegd in de (geactualiseerde) Erfgoedverordening.

4 **Actieplan, aanscherpen beleid en uitvoeringsrichtlijn toezicht en handhaving** – Om het erfgoedbeleid op een geloofwaardige manier te kunnen implementeren, is het noodzakelijk dat er op handhaving wordt ingezet. Het maken van een actieplan heeft daarom hoge prioriteit, zowel op het vlak van gebouwd erfgoed als op monumentaal groen. Ook gaan we het beleid voor het restaureren en verduurzamen van monumenten en beeldbepalende panden aanscherpen. Hiervoor kunnen we kijken naar de beleidsregel 'Richtlijnen restaureren en verduurzamen', zoals gemeente Hoorn die hanteert. In de uitvoeringsrichtlijn moeten vervolgens ook voorwaarden vastgelegd worden voor (onder andere) de aanpak van verduurzamingsmaatregelen, het gebruik van passende materialen, de omkeerbaarheid van ingrepen (reversibiliteit) en het behoud van de leesbaarheid van monumentale waarden en de bouwhistorie in relatie tot de nieuwe ingrepen. We baseren ons hierbij op de uitvoeringsrichtlijn van Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg.

5 **Begeleiding van initiatieven** – Om de cultuurhistorische kwaliteiten binnen de gemeente te behouden en versterken, moeten we in gesprek gaan met initiatiefnemers bij elke beoogde ingrijpende aanpassing aan een beschermd monument. Zo kan kennis van beleidsregels en uitvoeringsrichtlijnen worden benut tijdens de planvorming. Initiatiefnemers moeten in een zo vroeg mogelijk stadium duidelijkheid krijgen over wat wel en niet kan met een monument, en wanneer advies of vergunning van de gemeente nodig is. Ook dit actiepunt vereist permanente deskundige ambtelijke capaciteit.

6 **Gemeentelijke collectie Enkhuizen** – Deze collectie vormt een grote zorg. De objecten in het depot in De Goorn moeten in 2022 verhuizen naar een nieuwe locatie. De objecten in het stadhuis zullen vanwege een te verwachten verbouwing in de komende jaren eveneens moeten worden verhuisd (uit- en inhuizing). Er bestaat geen geactualiseerde inventaris van de collectie. De verhuizingen kunnen worden aangegrepen om de kennis over – en de conditie van – de collectie op orde te brengen. Dit vereist een professionele aanpak. Hiermee zijn hoge kosten gemoeid. De restauratie van het goudleerbehang in de regenten- en regentessenkamer van het voormalig Weeshuis op de Westerstraat 111 zal hierin worden meegenomen. Dit goudleerbe-

hang maakt in zijn geheel deel uit van de gemeentelijke collectie. Een klein deel is gerestaureerd en teruggeplaatst in het Weeshuis. Het overgrote deel ligt echter ongerestaureerd opgeslagen in het depot. De collectie is niet digitaal ontsloten. Na het verhuizen en inventariseren gaan we op zoek naar (een) geschikte locatie(s) om de collectie (digitaal) tentoon te stellen (zie ook actie 13).

7 **Kwaliteitsborging bouwhistorisch onderzoek** – De verantwoordelijkheid om een bouwhistorisch onderzoek te eisen als basis voor bijvoorbeeld een goed restauratieplan, verduurzaming, herbestemming of eventuele subsidieverlening ligt bij de gemeente. Onderzoek wordt uitgevoerd door een bouwhistoricus en/of door maatschappelijke partners, zoals Vereniging Oud Enkhuizen. Samenwerkingen moeten worden geformaliseerd. Zo borgen we de continuïteit van en capaciteit voor het onderzoek. De gemeente kan bijdragen aan de kosten voor een bouwhistorisch onderzoek tot het onderzoek deel gaat uitmaken van de subsidieregeling voor instandhouding van gemeentelijke monumenten (actie 8).

8 **Subsidieregeling voor instandhouding van gemeentelijke monumenten** – Ter bevordering van een kwalitatief goed onderhouden (binnen)stad gaan we een subsidieregeling verbinden aan de gemeentelijke monumentenstatus.

9 **Horecabeleid in beschermd stadsgezicht** – De beleidsmedewerker erfgoed werkt samen met de collega's van de afdelingen ruimtelijke ordening en vergunningen aan duidelijke kaders voor horeca in het beschermd stadsgezicht en de eventuele richtlijnen voor (winter)terrassen bij monumentale horecapanden. Als er horeca- en terrassenbeleid is vastgesteld zal, zoals gebruikelijk, regelmatig monitoring van dat beleid plaatsvinden met alle betrokkenen.

Informatie openbaar

Uitdaging

Het verstrekken van informatie over het Enkhuizer erfgoed, zoals dat op dit moment binnen de gemeente én naar buiten toe georganiseerd is, behoeft dringend verbetering. Aanwezige informatie moet helder en compleet toegankelijk worden gemaakt. Op die manier werken we als gemeente aan een transparant informatielandschap.

Ambitie

Alle informatie over monumentenstatus, richtlijnen voor restauratie, verduurzaming en herbestem ming, subsidiemogelijkheden en verplichtingen met betrekking tot archeologisch onderzoek moet openbaar toegankelijk worden via de gemeentelijke website en indien mogelijk en wenselijk ook op andere manieren. Hiermee scheppen we helderheid voor initiatiefnemers, hun adviseurs én de gemeente. Als de gemeentelijke collectie (deels) gedigitaliseerd is zorgen we dat die voor iedereen toegankelijk wordt via de gemeentelijke website.

Acties

10 **Gemeentelijke website** – De pagina's op de website van gemeente Enkhuizen die informatie geven over monumenten en archeologie moeten beter worden ingericht. De bestaande bouwhistorische rapporten kunnen bijvoorbeeld via een centraal punt worden gepubliceerd, net als de lijst van monumentale bomen.

11 **Gemeentelijke monumentenlijst** – De monumentenlijst is onvolledig en nauwelijks vindbaar. De lijst moet op orde gebracht worden en via de gemeentelijke website openbaar toegankelijk gemaakt worden voor professionals, monumenteneigenaren en andere inwoners. We willen de gemeentelijke monumenten via een kaartviewer zichtbaar maken (zie ook actie 14).

12 **Uitvoeringsrichtlijn monumenten en beeldbepalende gebouwen** – Om meer duidelijkheid te verschaffen aan eigenaren, kan de uitvoeringsrichtlijn monumenten en beeldbepalende gebouwen online toegankelijk worden gemaakt. Hierin kan ook aangegeven worden welke werkzaamheden vergunningplichtig en vergunningvrij zijn.

13 **Digitale ontsluiting van de Gemeentelijke collectie Enkhuizen** – We gaan een collectiewebsite ontwikkelen met een upgrade van het huidige collectieregistratiesysteem en met aansluiting op de regionale en nationale platforms voor collectiebeeldbanken (onder andere Netwerk Zuiderzeecollectie, RCE-beeldbank voor gemeentelijke collecties en Modemuse). Zie ook actie 24.

14 **Erfgoedkaart** – Door middel van een Geografisch Informatie Systeem (GIS) kun je de informatie over erfgoed en monumenten inzichtelijk maken. In een portal met een gelaagd kaartensysteem kan informatie opgenomen worden, zoals de monumentenlijst en een overzicht van waardevolle groenstructuren, archeologische monumenten, beschermde stadsgezichten en landschappen. Dat kan de gemeente zelf doen, of we kunnen het webportal met gelaagde kaarten van het Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland gebruiken.

VANZELFSPREKENDE GESPREKSPARTNER

Gebiedsgerichte aanpak

Uitdaging

De kerndoelstelling van de Omgevingswet is: een gezonde en veilige leefomgeving met een goede omgevingskwaliteit. Erfgoed vormt een belangrijk onderdeel van die algemene kwaliteitsdoelstelling. Daarbij wordt erfgoed niet opgevat als een serie objecten waarvoor gezorgd moet worden, maar als een samenhangend beleidsveld dat kansen biedt om de vraagstukken waar de gemeente voor staat op te lossen met een hoge omgevingskwaliteit als doel. Bij een historische stad als Enkhuizen zouden de kwaliteiten van de bestaande stad het uitgangspunt voor ontwikkelingen moeten vormen. Op dit moment is de gemeentelijke aanpak op het gebied van ruimtelijke ontwikkelingen echter gefragmenteerd en sectoraal.

Ambitie

We zetten in op een gebiedsgerichte aanpak voor de hele stad. Samenwerking vergroot de slagkracht van de gemeente. Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet zullen de verschillende gemeentelijke portefeuilles nog verder met elkaar worden geïntegreerd en in de omgevingsvisie worden erfgoedwaarden expliciet als kernwaarde meegenomen. Alleen als we deze ambitie serieus nemen, kan erfgoed daadwerkelijk als vliegwiel fungeren bij toekomstige ontwikkelingen in de stad. En we kijken voorbij de gemeentegrenzen door waar mogelijk regionaal samen te werken.

Acties

15 **Borgen erfgoedwaarden in de Nota Ruimtelijke Kwaliteit** – De gemeente gaat sterker inzetten op het behoud en de versterking van de omgevingskwaliteit van Enkhuizen door meer te sturen op kwaliteit bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen in de stad. Denk daarbij ook aan een terughoudend reclamebeleid in de winkelstraten en criteria voor het aanleggen van (winter) terrassen voor de horeca die het zicht op monumentale gevels blokkeren.

16 **Gebiedsbiografie** – Om de identiteit en de ruimtelijke kernkwaliteiten op een toegankelijke manier in beeld te brengen zetten we in op een gebiedsbiografie. De gebiedsbiografie helpt bij het creëren van brede kennis van de belangrijkste kwaliteiten van de stad, en biedt een sterke basis voor het sturen door de gemeente bij ontwikkelingen op het gebied van behoud en versterking van de ruimtelijke kwaliteit. Ook dient een gebiedsbiografie als kennisdocument binnen de gemeentelijke organisatie, voor brede educatie, als basis voor een toekomstvisie en als input voor toeristische informatie. Een gebiedsbiografie draagt bij aan een integrale aanpak op het gebied van cultureel erfgoed.

17 **Regionale samenwerking** – De aan te stellen beleidsmedewerker erfgoed kan binnen SED-verband samenwerken met anderen die zich met erfgoed bezig houden, maar ook in de regio West-Friesland zoeken we de samenwerking op. Op het gebied van archeologie werken we met Archeologie West-Friesland. Ook voor andere erfgoedthema's gaan we onderzoeken of een regionale aanpak goed kan werken. De capaciteit (0,5 fte) die nodig is voor dit samenwerkingsverband komt bovenop de capaciteit die nodig is voor de beleidsmedewerker erfgoed binnen onze gemeente (1 fte).

18 **Cultuurhistorische waardenkaart** – Op basis van de gebiedsbiografie gaan we een cultuurhistorische waardenkaart ontwikkelen. De beleidskaart archeologie van Enkhuizen maakt daar onderdeel van uit. De huidige beleidskaart archeologie dateert uit 2013 en is dringend aan een update toe. De kaarten maken we online toegankelijk in de kaartviewer (zie ook actie 14).

Interne samenwerking

Uitdaging

Er is grote behoefte aan een betere onderlinge samenwerking binnen de gemeente. Tal van opgaven wachten op een breed gedragen oplossing. Denk aan het terrassenbeleid en het parkeerbeleid. Het erfgoedbelang zou bij dat soort vraagstukken altijd mee moeten wegen. Een terras of wintertuin heeft bijvoorbeeld grote impact op het beschermd stadsgezicht en een goede parkeeroplossing kan enorm helpen bij de exploitatie van historische gebouwen.

Ambitie

We gaan een professionaliseringsslag maken door taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden beter te verankeren in de gemeentelijke organisatie. Dit vergt een nieuwe manier van werken binnen de gemeente, waarbij de verschillende afdelingen nog vaker intensief gezamenlijk optrekken.

Acties

19 **Effectieve samenwerking en communicatie –** Bij thema's als terrassenbeleid, verkeerveiligheid, parkeerbeleid, de aantrekkelijkheid van winkelstraten, klimaatadaptatie, de energietransitie of woningbouw komt onherroepelijk ook het erfgoedbelang naar boven. De erfgoedmedewerker schuift daarom aan bij gesprekken over plannen en beleidsvorming op terreinen waar erfgoedwaarden in het geding zijn. Ook steviger toezicht en handhaving zijn gebaat bij een verbetering van de onderlinge en integrale samenwerking tussen de gemeentelijke afdelingen – tevens onderdeel van het actieplan.

20 **Initiatieventafel** – De erfgoedmedewerker belegt een regulier overleg met andere afdelingen, waaronder ruimtelijke ordening, stedenbouw, duurzaamheid, groenbeheer, parkeren, vergunningen, handhaving en recreatie en toerisme, om actuele zaken te bespreken en uitwisseling van informatie en deskundigheid te stimuleren.

Netwerkfunctie en regierol

Uitdaging

De betrokken erfgoedorganisaties in Enkhuizen willen graag dat de gemeente een meer actieve regisserende en verbindende rol gaat innemen. Als vanzelfsprekende gesprekspartner kan de gemeente initiatieven koppelen en accenten leggen.

Ambitie

We willen niet alleen interne verbinding zoeken maar ook een vanzelfsprekende gesprekspartner zijn voor inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties. Idealiter vervult de gemeente een actieve regierol, waarin zij initiatieven stimuleert en open kaders stelt waarbinnen gesprekken gevoerd kunnen worden. Zo kan voorkomen worden dat ontwikkelingen versnipperen door een gebrek aan samenhang. Flexibiliteit en maatwerk staan hierbij centraal. Soms is het nodig kaders te schetsen voor een groter gebied.

Acties

21 **Erfgoedloket** – De erfgoedmedewerker is bereikbaar voor inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties. Bereikbaarheid is een voorwaarde om een vanzelfsprekende gesprekspartner te kunnen zijn.

22 **Erfgoednieuwsbrief** – We kunnen regulier een nieuwsbrief uitgeven met daarin de actualiteit omtrent erfgoed in Enkhuizen. Bijvoorbeeld over nieuwe erfgoedprojecten, wet- en regelgeving, subsidiemogelijkheden en cursussen. Een nieuwsbrief is een transparant en toegankelijk middel om informatie bekend te maken. Gemeenten als Alkmaar, Velsen en Amsterdam hebben een dergelijke nieuwsbrief. In de nieuwsbrief kan bijvoorbeeld aandacht worden gevraagd voor het goudleerbehang en de collecties. Zo creëren we bewustwording onder de inwoners van de gemeente van al het moois dat we in huis hebben.

Proactieve houding

Uitdaging
Door een versnipperde en objectgerichte aanpak gaan kansen verloren en lopen we als gemeente soms achter de feiten aan. Door meer integraal en proactief te werken kunnen we op het juiste moment in het proces stappen.

Ambitie
Een proactieve houding voorkomt dat er halverwege nog moet worden bijgestuurd of dat je achteraf geconfronteerd wordt met voldongen feiten. We kunnen een actievere rol pakken in de begeleiding van restauraties, verduurzamingsvragen en herbestemmingen van monumenten en in de omgang met de gemeentelijke collectie. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het leegkomend religieus erfgoed in de stad: in de kerkenvisie van Enkhuizen (2022) hebben we toekomstscenario's van kerkgebouwen in Enkhuizen in kaart gebracht en onderzocht hoe we hier op in kunnen spelen.

Acties
23 **Uitvoeren kerkenvisie** – Op het gebied van religieus erfgoed is er al een stap gezet met de kerkenvisie (2022). We gaan ons inzetten om de ambities in de kerkenvisie uit te voeren en reserveren daar ambtelijke capaciteit voor.

24 **Duurzaam toekomstscenario voor de Gemeentelijke collectie Enkhuizen** – We willen de gehele collectie verhuizen, inventariseren en registreren, en waar nodig laten restaureren of conditioneren, zoals omschreven in actie 6. Een collectie(beleids)plan, een collectiehulpverleningsplan en een plan van aanpak voor restauraties moeten worden geschreven, waarin een duurzaam toekomstscenario en de digitale en fysieke ontsluiting (zie ook actie 13) van de collectie belangrijke uitgangspunten vormen. Hier is onderzoek voor nodig.

25 **Prioriteitenlijst monumenten** – Welke monumenten in (de binnenstad van) Enkhuizen behoeven snel actie omdat ze er bouwkundig slecht aan toe zijn? Het opstellen van een lijst van de gebouwen waarbij de meeste zorgen spelen helpt de gemeente om proactief op te treden. We gaan inventariseren welke monumenten in slechte staat zijn en wat de verduurzamingsmogelijkheden zijn, zodat we de instandhoudingsplicht kunnen handhaven die in de Erfgoedwet (rijksmonumenten) en de Erfgoedverordening 2010 (gemeentelijke monumenten; hoofdstuk 3, art. 10) staat beschreven. Voor een dergelijke prioriteitenlijst is al een basis gelegd. Het onderzoeken van de toekomstige behoefte van gebouwen moet altijd gebeuren in overleg met lokale erfgoedorganisaties, zoals Vereniging Oud Enkhuizen en Stadsherstel Enkhuizen.

VERSTERKING VAN DE STADSKRACHT

Erfgoed als kans

Uitdaging

In Enkhuizen is zoveel moois te vinden – de stad zou trots moeten zijn op haar erfgoed. Dat is nu niet altijd het geval omdat erfgoed soms als last ervaren wordt. Wanneer erfgoed goed onderhouden wordt vormt het een kernkwaliteit. Wanneer erfgoed als een kernkwaliteit wordt gezien biedt het kansen voor nieuwe ontwikkelingen. Erfgoed als vliegwiel. Omdat de huidige jeugdige generatie in de toekomst met het erfgoed gaat werken is het belangrijk dar we die enthousiast maken voor haar leefomgeving. Erfgoededucatie kan vaak heel goed gecombineerd worden met onderwijs op het vlak van cultuur, sport of natuur, omdat alleen al een goede locatiekeuze (zoals de vesting, een kerk of een ander monumentaal gebouw) een grote meerwaarde kan leveren voor een project.

Ambitie

Met een integraal erfgoedbeleid zetten we in op de versterking van de omgevingskwaliteit van Enkhuizen, inclusief de cultuurhistorische kwaliteiten van de leefomgeving. De beeldbepalende binnenstad, het monumentale groen, het roerend en mobiel erfgoed en de relatie van de binnenstad tot enerzijds het IJsselmeer en anderzijds de buitenwijken en het landelijk gebied maken Enkhuizen uniek. Die kernkwaliteiten wil de gemeente inzetten om de stadskracht van Enkhuizen te versterken. In het bijzonder om het economisch en toeristisch potentieel van de stad te verbeteren en, meer algemeen, om het vestigingsklimaat van Enkhuizen gunstiger te maken. Dit betekent: goed zorgen voor al het moois dat we in huis hebben.

Acties

26 **Educatie** – De jeugd heeft de toekomst: een deel van de jongeren zal later zorg gaan dragen voor het erfgoed van Enkhuizen. Daarom is het belangrijk om (op basis van de gebiedsbiografie) het Enkhuizer cultuurhistorische verhaal onder de aandacht te brengen in het primair en voortgezet onderwijs. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door het ontwikkelen van een cultuurhistorische atlas. Hiervoor zoeken we samenwerking met de bestaande maatschappelijke partners.

27 **Aanwijzing gemeentelijke monumenten** – Een aanwijzing van een gemeentelijk monument kan een gebouw behoeden voor sloop en onzorgvuldige ingrepen die de monumentale waarden (onomkeerbaar) aantasten. Er worden (mede op voordracht van erfgoedpartijen en inwoners) nieuwe monumenten aangewezen, met name uit de wederopbouw- en post ’65-periode. Ook door de kerkenvisie komen er potentiële nieuwe gemeentelijke monumenten in beeld. We willen het proces van aanwijzing van nieuwe gemeentelijke monumenten professionaliseren. Daartoe doen we eerst een monumenteninventarisatie. Vervolgens winnen we onafhankelijk advies in voor de redengevende omschrijvingen. Gemeentelijke monumenten komen in aanmerking voor gemeentelijke subsidie (zie actie 8).

28 **Stimuleringsregeling voor aantrekkelijke winkelstraten** – Met het terugbrengen van historische winkelpuien of uithangborden en het stimuleren van passend kleurgebruik kan een bijdrage geleverd worden aan de kwaliteit van de uitstraling van winkels, en daarmee van het gehele winkelgebied. Een stimuleringsregeling kan initiatiefnemers net dat steuntje in de rug geven om

op een verantwoorde manier aanpassingen aan hun vastgoed te doen, die aansluiten bij het verhaal van Enkhuizen. Dit gebeurt al in diverse gemeenten en levert een grote kwaliteitswinst op (o.a. Alkmaar, Leiden en Amsterdam).

29 **Interieurs en roerend erfgoed** – Om op een verantwoorde wijze met het roerende erfgoed en interieurs te kunnen omgaan is ook op dit vlak passende ambtelijke capaciteit nodig. We willen mensen bewust maken van het bestaan van dit erfgoed. Een voorbeeld hiervan is de diversiteit aan wandbespanningen in historische interieurs in Enkhuizen, zoals goudleerbehang, textiel (gobelin, velours d'Utrecht), beschilderd behang en wandschilderingen op stucwerk en hout.

30 **POM-status onderzoeken** – Monumentenorganisaties die eigenaar zijn van minimaal twintig rijksmonumenten kunnen de status van Professionele Organisatie voor Monumentenbehoud aanvragen (POM). Een POM-status biedt voordelen bij de aanvraag van instandhoudingssubsidies: voor alle monumenten kan tegelijkertijd subsidie aangevraagd worden en een POM heeft voorrang bij overvraag. Het verdient aanbeveling om te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn om een POM te creëren in Enkhuizen of om gemeentelijk monumentaal vastgoed over te dragen aan een POM, zoals de Nationale Monumentenorganisatie (NMo). Een POM kan worden aangevraagd voor alle monumenten in de gemeente of specifiek voor een bepaalde soort erfgoed, zoals kerkgebouwen. Daar ligt met de impuls van de kerkenvisie een kans. Ook kan een POM-status in samenwerking met Stede Broec en Drechterland worden overwogen, om zo de slagkracht van de gezamenlijke gemeenten te vergroten. De aanwijzingsprocedure voor een POM-status vergt voorbereidingstijd.

31 **Verkennen voordrachten Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland** – Om het Enkhuizer immateriële erfgoed – denk aan de harddraverij of de zeevaarders- en tuinderscultuur – beter op de kaart te zetten, zou het goed zijn als dit wordt opgenomen in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Hiertoe gaan we een verkenning uitvoeren.

Het verhaal van Enkhuizen

Uitdaging

De stadspromotie kan samenhangender. Partijen als VVV Enkhuizen, het Toeristisch Platform Enkhuizen en Stichting Marketing Enkhuizen ontberen een sterk inhoudelijk verhaal, waar vervolgens door alle partijen aan vastgehouden wordt. We kunnen beter benutten wat Enkhuizen te bieden heeft en het verhaal breder uitdragen. Denk bijvoorbeeld aan het ontsluiten van het roerende en mobiele erfgoed. De kansen liggen voor het oprapen. Ook de maatschappelijke organisaties en betrokken inwoners hebben we hierbij nodig. Door in te zetten op een samenhangend verhaal van Enkhuizen wordt het erfgoed beter beleefbaar.

Ambitie

Met een sterk verhaal van Enkhuizen kan de identiteit van de stad nog breder uitgedragen worden. Dat doen we in samenwerking met erfgoed- en toerismepartijen in en buiten de stad, bijvoorbeeld het reeds genoemde Zuiderzeemuseum, Sow to Grow, de bruine vloot en Stichting Marketing Enkhuizen, maar ook Erfgoedvereniging Heemschut, gemeente Hoorn, provincie Noord-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Door Enkhuizen meer als een samenhangend product in de markt te zetten kunnen we de economische potentie van de stad vergroten. Zaken als bereikbaarheid

en een aangename verblijfskwaliteit dragen hier in belangrijke mate aan bij. Om deze ambitie te verwezenlijken is de participatie van inwoners onmisbaar, enerzijds om de identiteit van Enkhuizen verder te duiden en te verrijken en anderzijds om het bewustzijn van de verhaallijnen die Enkhuizen bijzonder maken te vergroten en te completeren.

Acties

32 **Nieuwe invulling van de kroniekborden** – De negentien informatieborden die verspreid door de stad staan en een inkijkje geven in de historie van Enkhuizen zijn verouderd. De borden, die samen een stadswandeling vormen, staan er al tien jaar. In relatie tot het stadspromotieverhaal komt er met de Canon van Enkhuizen een nieuwe invulling van de kroniekborden, die een herkenbaar onderdeel vormen van de openbare ruimte van Enkhuizen. Dit kan eventueel in samenhang met een digitale variant in de sfeer van een audiotour/podcast of met QR-codes. Sommige borden verdienen daarnaast een beter zichtbare locatie.

33 **Actieplan stadspromotie en toerisme** – We werken aan een duidelijk en concreet actieplan voor de stadspromotie, met daarin een grote pijler voor het erfgoedverhaal (eventueel op basis van de gebiedsbiografie). Er ligt onder andere een kans om het themaverhaal over de Gouden Eeuw en 1572 door te zetten, zoals dat door de gemeente in 2019 is geïnitieerd. Het themaverhaal was toen gekoppeld aan een stadswandeling. Een andere kans is het vertellen van het verhaal van de vrachtvaart, visserij en Zuiderzeecultuur, onder andere door het mobiele erfgoed te benutten en te promoten. Ook de minder bekende verhalen over (inwoners van) de stad kunnen een plek krijgen in de stadspromotie, zoals het verhaal van de joodse en Turkse gemeenschappen van Enkhuizen.

Bijlage A
Kaders

Op landelijk, provinciaal, regionaal en gemeentelijk niveau zijn diverse wetten en regelingen van kracht die betrekking hebben op het beschermen, ontwikkelen en zichtbaar maken van erfgoed. Dit hoofdstuk benoemt de belangrijkste kaders waarbinnen het erfgoedbeleid van gemeente Enkhuizen vorm krijgt. Speciale aandacht is er voor nieuwe wetgeving, die andere eisen stelt aan onze omgang met erfgoed en vaak om een actualisering en verdiepingsslag vraagt van bestaand gemeentelijk beleid.

Landelijke, provinciale en regionale kaders

Archiefwet

Er gelden algemene regels voor het bewaren, toegankelijk maken en vernietigen van overheidsarchieven. Deze regels zijn vastgelegd in de Archiefwet (1995). De wet schrijft voor dat elk overheidsorgaan moet beschikken over een of meer selectielijsten, waarop staat beschreven welke informatiecategorieën bewaard of (op termijn) vernietigd dienen te worden. Voor het opstellen van deze selectielijst(en) gelden wettelijke eisen en zorgvuldige procedures die de verschillende belangen afwegen. De archieven van Enkhuizen worden beheerd en ontsloten door het Westfries Archief, waarover meer in hoofdstuk 5.

Duurzaamheidsopgave

Om historische gebouwen en het mobiele erfgoed op de lange termijn bruikbaar te houden, de energierekening beheersbaar en de ruimten comfortabel leefbaar, moet een verduurzamingsslag gemaakt worden. Ook de openbare ruimte en het landschap zullen kritisch onderzocht moeten worden om te zien of de historische stad en het ommeland voorbereid zijn op de gevolgen van klimaatverandering. Er is inmiddels ruime ervaring met verduurzaming met behoud of versterking van cultuurhistorische waarden. De rijksoverheid stimuleert actief het ontwikkelen, actualiseren en delen van kennis op dit vlak. De provincie ontwikkelt diverse regelingen om de duurzame benutting van monumenten te stimuleren.
We onderzoeken welke concrete acties we als gemeente kunnen ondernemen om verduurzaming en klimaatbestendigheid te stimuleren door onder andere het zonnepanelenbeleid te moderniseren en verduurzaming van monumenten te stimuleren.

Erfgoed Telt

In 2017 bereidden de Directie Erfgoed en Kunsten van OCW en de RCE een aanscherping en actualisatie voor van het Nederlandse erfgoedbeleid. Het project Erfgoed Telt stelde ten doel om monumenten toekomstbestendig te maken en te houden, en om erfgoed tot nog volwaardiger onderdeel te maken van de fysieke leefomgeving door verbindingen te leggen met andere sectoren. Waar nodig zou de regelgeving aangepast worden aan de kaders en doelen van de Erfgoed- en Omgevingswet. In 2018 verscheen de beleidsbrief Erfgoed Telt, waarin de minister de betekenis van erfgoed voor de samenleving onderstreept en de belangrijkste ontwikkelingen in de Nederlandse erfgoedzorg schetst.

Investeren in erfgoed

Het kabinet stelde tijdens Rutte III 325 miljoen euro extra beschikbaar voor erfgoed. De extra investeringen komen ten goede aan de verankering van erfgoed en cultuur in het onderwijscurriculum, het vergroten van de zichtbaarheid en toegankelijkheid van historische plekken, de bevordering van stimulerende initiatieven op het gebied van vrijwilligerswerk, de restauratie en verduurzaming van monumenten en bescherming van archeologische vindplaatsen. Speciale aandacht is er voor het religieus erfgoed, waarvoor middelen voor het opstellen van kerkenvisies beschikbaar zijn gesteld. Enkhuizen startte in 2019 met het maken van een kerkenvisie voor de negentien kerkgebouwen in de gemeente, in samenwerking met eigenaren, beheerders en experts.

Erfgoedwet

Sinds 2016 is er één integrale wet voor het cultureel erfgoed. Deze Erfgoedwet vervangt onder andere de Monumentenwet 1988 en heeft betrekking op monumenten, collecties, archieven en archeologie. Veel regelingen zijn in de nieuwe wet overgenomen. Ook de beschermingsniveaus blijven (ten minste) gehandhaafd. Het is de taak van een gemeente om verval van monumenten te voorkomen, desnoods door middel van ingrijpen in geval van verwaarlozing door de eigenaar.

Een aantal regelingen in de Erfgoedwet is nieuw, waaronder:

- Instandhoudingsplicht – Een eigenaar heeft de plicht om de instandhouding van een rijksmonument te waarborgen.
- Adviesplicht – Bij afstoting van cultuurgoederen door Rijk, provincie of gemeente dient advies bij experts ingewonnen te worden.
- Aanvaardingsplicht – Wanneer een eigenaar niet langer in staat of bereid is om er zorg voor te dragen, heeft de minister van OC&W de plicht cultuurgoederen van hoge kwaliteit te aanvaarden voor de rijkscollectie.
- Kwaliteitsborging archeologie – Alleen gecertificeerde bedrijven mogen bodemonderzoek verrichten, zowel onder de grond als onder water.

Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland

Niet al ons erfgoed is tastbaar. Ook tradities, culturele uitingsvormen en bijzondere vaardigheden of ambachten maken er deel van uit. Zij dragen immers bij aan onze gemeenschappelijke identiteit en worden overgedragen van generatie op generatie. Dit immateriële erfgoed wint aan erkenning. Nederland bekrachtigde in 2012 het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Erfgoed. Onder coördinatie van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) werd gestart met een nationale inventaris. Op deze Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland staat het immateriële erfgoed beschreven waarvan de beoefenaars een zorgplan hebben gemaakt en voor de toekomst waarvan zij zich actief inzetten.

De Westfriese taal is als immaterieel erfgoed beschermd. Ook de Hoornse Kermis en de Lappendag staan geregistreerd op de nationale inventarislijst. Enkhuizen onderzoekt of de harddraverij (in samenwerking met andere steden) op de lijst kan worden geplaatst. Eventueel is het ook interessant om de Enkhuizer zaadcultuur voor te dragen.

Leidraad Landschap en Cultuurhistorie

Provincie Noord-Holland ziet (cultuur)landschappen als dynamische leefomgeving. De provincie wil op zo'n manier ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen, dat de kwaliteiten van het landschap behouden blijven en de ontstaansgeschiedenis herkenbaar blijft. De Leidraad Landschap en Cultuurhistorie (2018) maakt inzichtelijk welke landschappelijke en cultuurhistorische waarden van belang zijn en hoe deze kunnen worden ingepast in een nieuw ontwerp. Met deze handreiking stimuleert de provincie gemeenten, initiatiefnemers en ontwerpers om tot duurzame ruimtelijke ontwikkelingen te komen.

Per ensemble in Noord-Holland geeft de Leidraad een beschrijving van de ontstaansgeschiedenis en ontwikkelprincipes van een gebied. De algemene ambitie is om ruimtelijke ontwikkelingen:

- Bij te laten dragen aan het zichtbaar en herkenbaar houden van de landschappelijke karakteristiek(en).
- Bij te laten dragen aan het versterken van (de beleving van) openheid.
- Helder te positioneren ten opzichte van ruimtelijke dragers.

De ruimtelijke kwaliteit van het ensemble West-Friesland-Oost (waaronder Enkhuizen) is gebaat bij het benadrukken van de karakterverschillen tussen de noordelijke en zuidelijke kustzone. Ook dient het zicht vanaf de Westfriese Omringdijk op het kleinschalige landschap en op het open water vrijgehouden te worden. De linten tussen Hoorn en Enkhuizen moeten behouden blijven en vrij gehouden worden van grootschalige bebouwing als basis voor een aantrekkelijk (woon)landschap. De huidige verkavelingsstructuur van het landschap, waaronder de sloten, moet zoveel mogelijk zichtbaar en beleefbaar gehouden worden. Vrije ruimte rond historische windmolens moet behouden blijven.

Omgevingswet

De Omgevingswet brengt alle bestaande wet- en regelgeving op het gebied van de fysieke leefomgeving samen. De Erfgoedwet en de Omgevingswet vullen elkaar aan en maken samen een integrale bescherming van cultureel erfgoed mogelijk. De Omgevingswet verankert cultureel erfgoed als belangrijke ruimtelijke factor en biedt nieuwe kansen om erfgoed op te nemen in een integrale benadering van de zorg voor een goede omgevingskwaliteit.

Op het gebied van erfgoed brengt de Omgevingswet onder andere het volgende samen:

- Vergunningen voor (archeologische) rijksmonumenten.
- Aanwijzen van stads- en dorpsgezichten, provinciale- en gemeentelijke monumenten.
- Aanstellen van een gemeentelijke adviescommissie die tenminste over rijksmonumenten adviseert (gemeente bepaalt zelf of ze de opdracht van de gemeentelijke adviescommissie uitbreidt).
- Rekening houden met cultureel erfgoed bij het opstellen van een omgevingsplan.

De vuistregel voor de verhouding tussen de Erfgoedwet en de Omgevingswet luidt: roerend erfgoed en de aanwijzing van rijksmonumenten staat in de Erfgoedwet, de aanwijzing van ruimtelijk erfgoed (stads- en dorpsgezichten en cultuurlandschappen) en de omgang met het erfgoed in de fysieke leefomgeving staat in de Omgevingswet.

Omgevingsvisie en omgevingsplan

Binnen de Omgevingswet stellen Rijk, provincies en gemeenten ieder een omgevingsvisie op: een strategische langetermijnvisie die alle terreinen van de fysieke leefomgeving beslaat. Zoals de omgevingsvisie de gemeentelijke structuurvisie vervangt, zo komt een omgevingsplan in de plaats van het bestemmingsplan. In het omgevingsplan gaan in elk geval de geldende bestemmingsplannen, beheersverordeningen, uitwerkings- en wijzigingsplannen, exploitatieplannen en bodemkwaliteitskaarten op. Het huidige beschermingsniveau van cultureel erfgoed blijft na het inwerkingtreden van de Omgevingswet van kracht. Cultureel erfgoed krijgt een functieaanduiding. Zo krijgen de gemeentelijke monumenten bijvoorbeeld automatisch de functie gemeentelijk monument. Het begrip ‘dubbelbestemming’ komt niet meer voor onder de Omgevingswet. De erfgoedverordening zal tijdelijk naast het omgevingsplan blijven bestaan, maar moet er uiteindelijk grotendeels in opgaan.

De Omgevingswet is een wetswijziging, maar vooral ook een cultuurverandering waarbij verschillende beleidsterreinen geïntegreerd worden en een gebiedsgerichte aanpak nodig is. Participatie krijgt in dit proces een belangrijke rol: de visievorming vindt in samenwerking met inwoners, bedrijven en instellingen plaats. Bij het opstellen van het gemeentelijk erfgoedbeleid is rekening gehouden met de toekomstige inpassing in de omgevingsvisie van Enkhuizen.

Omgevingsvisie NH2050

Provincie Noord-Holland heeft in 2018 haar Omgevingsvisie NH2050 vastgesteld. De hoofdambitie van de provincie is om zich te richten op een goede balans tussen economische groei en leefbaarheid. 'Zodanig dat bij veranderingen in het gebruik van de fysieke leefomgeving de doelen voor een gezonde en veilige leefomgeving overeind blijven.' De hoofdambitie is opgesplitst in acht deelambities:

- Een klimaatbestendig en waterrobuust Noord-Holland.
- Het behouden en waar mogelijk verbeteren van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving.
- Het vergroten van de biodiversiteit.
- Ruimte bieden aan de ontwikkeling van een circulaire economie, duurzame landbouw, energie transitie en experimenten.
- Duurzaamheid van de gehele woningvoorraad.
- Een optimale afstemming tussen ruimtelijke ontwikkelingen en infrastructuur.
- Het benoemen, behouden en versterken van de unieke kwaliteiten van de diverse landschapen en de cultuurhistorie.
- Ruimte geven aan de energietransitie, rekening houdend met de ambities voor verstedelijking en landschap.

Voor West-Friesland zijn toerisme en watersport kenmerkend. Behalve de verbondenheid met het water is er veel landschap met een sterke en diverse agrarische sector; zaadveredeling is synoniem voor met regio (Seed Valley). 'Landschappelijke en stedelijke diversiteit alsook het watersysteem zijn de leidende kwaliteiten en uitgangspunten voor ontwikkelingen.'

Pact van West-Friesland

In navolging van het eerste Pact van West-Friesland (2013) is in 2019 gestart met de ontwikkeling van een Pact 2.0 (of liever Pact 7.1, want: 7 Westfriese gemeenten, 1 pact). De gemeenten hebben in samenwerking met ondernemers en maatschappelijke partners verschillende sociaalmaatschappelijke opgaven geformuleerd die te maken hebben met de volgende zes thema's:

- Wonen en leefbaarheid
- Zorg en sociaal domein
- Vrije tijd
- Energietransitie en klimaatadaptie
- Onderwijs en arbeidsmarkt
- Ondernemen en economie

Het uitvoeringsprogramma van het nieuwe pact moet nog worden vastgesteld. Of daarin een rol voor erfgoed is weggelegd, is nog onduidelijk.

POM
De intensivering van de regionale samenwerking in West-Friesland biedt een sterk kader waar het Enkhuizer erfgoed van kan profiteren. Enkhuizen staat niet op zichzelf en vervult een belangrijke regiofunctie. Ons erfgoed maakt deel uit van een groter verhaal. We onderzoeken of we samen met de gemeenten Stede Broec en Drechterland een professionele organisatie voor monumentenbehoud (POM) kunnen vormen, om zo de slagkracht te vergroten en professionaliteit te verbeteren. De kerkenvisie (2022) stelt een dergelijk samenwerkingsverband voor op het gebied van religieus erfgoed.

Rijksmonumenten en provinciale monumenten

Namens de minister van OC&W wijst de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) rijksmonumenten aan. Beschermde stads- en dorpsgezichten worden mede door de minister van Infrastructuur en Milieu aangewezen. De RCE wijst nog maar beperkt nieuwe monumenten aan, met name gebouwen uit de naoorlogse periode. Alle rijksmonumenten in Nederland staan geregistreerd in het online monumentenregister. In de gemeente Enkhuizen staan 361 rijksmonumenten, waarvan het merendeel woningen (268) en handels-, opslag- en transportgebouwen (29). Hoofdstuk 5 gaat dieper op deze Enkhuizer monumenten in, op basis van zeven typen erfgoed.

Beschermd stadsgezicht
In 1984 wees de Rijksoverheid Enkhuizen aan als beschermd stadsgezicht. Een van rijkswege beschermd stads- of dorpsgezicht is een gebied dat als geheel gekenmerkt wordt door een bijzonder cultuurhistorisch en/of stedenbouwkundig karakter. In Enkhuizen omvat het gebied het historische centrum, de Boerenhoek, de zuidwesthoek inclusief verdedigingswallen en het schootsveld, en de havens. Met de aanwijzing wordt de karakteristieke structuur en ruimtelijke kwaliteit van een gebied onderkend als van zwaarwegend belang bij verdere gebiedsontwikkeling. Individuele gebouwen binnen zo'n gebied genieten niet automatisch de status van beschermd monument.
De belangrijkste redenen voor aanwijzing in Enkhuizen luidden als volgt:

- Het karakter van de zeventiende-eeuwse havenstad in de oostelijke stadshelft is bewaard en herkenbaar gebleven in het havengebied en de dichte bebouwing.
- In het vaarten- en wegenpatroon en in de kleine schaal van de bebouwing in het westelijke stadsdeel komt de uitgebleven stadsgroei tot uiting.
- De ligging aan de voormalige Zuiderzee en de relatie tussen de omwalde stad en de deels nog open en onbebouwde omgeving is van grote waarde.
- De ruimtelijke ontwikkeling heeft grotendeels plaatsgevonden binnen de structuur en schaal van de middeleeuwse stad en latere uitbreidingen.
- Het bebouwingsbeeld van de oude stad is nog samenhangend en waardevol.
- De karakteristieke beslotenheid van de historische stad, omgeven door de wallen en de Wierdijk, is herkenbaar bewaard gebleven.

Twee provinciale monumenten
Provinciale monumenten zijn aangewezen en beschermd via de erfgoedverordening van de provincie. Een van de twee provinciale monumenten van Enkhuizen is de Westfriese Omringdijk. De dijk is als historische stedenbouwkundige structuurdrager van bepalend belang voor de identiteit en ruimtelijke kwaliteit van Noord-Holland. Naast de dijk is er een wierschuur aangewezen als provinciaal monument. Deze laatnegentiende-eeuwse schuur stond oorspronkelijk in De Haukes en is verplaatst naar het Zuiderzeemuseum.

Enkhuizer kaders

Archeologische Beleidsnota

In navolging van het Verdrag van Malta en de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz), stelde de gemeente in 2013 een Archeologische Beleidsnota op. De bepalingen hierin werden vastgelegd in de Erfgoedverordening. De beleidsnota inventariseert de wettelijke verplichtingen rondom archeologische vondsten en benoemt het nut en de noodzaak van archeologisch onderzoek. De belangrijkste bepalingen luiden:

- Archeologische waarden dienen waar mogelijk in de bodem bewaard te worden.
- In het bestemmingsplan is dit gewaarborgd door een dubbelbestemming. Bij het realiseren van bouwplannen bepaalt de uitkomst van een quickscan of er sprake is van verstoring en of verder bodemonderzoek nodig is.
- De noodzaak van archeologisch onderzoek is afhankelijk van onder andere de aard en omvang van de ingreep. Bodemingrepen die niet dieper gaan dan 35 cm beneden het maaiveld zijn vrijgesteld van archeologisch onderzoek.
- Een versterking van de relatie tussen archeologie en ruimtelijke ordening is noodzakelijk om archeologische waarden de nodige bescherming te bieden.
- Het draagvlak voor archeologie moet vergroot worden door bewoners en gebruikers actief te betrekken bij de planvorming en het grote publiek kennis te laten maken met archeologisch erfgoed.
- Introductie van het principe ‘de verstoorder betaalt’.

Beleidskaart bodemarchief

De archeologische beleidskaart toont de vindplaatsen en verwachtingsgebieden in de gemeente. Bij vindplaatsen van (zeer) hoge archeologische waarde – onder andere de historische binnenstad en de Westfriese Omringdijk – gelden speciale voorschriften voor ingrepen dieper dan 35 cm beneden het maaiveld.

Bestemmingsplan

In navolging van de Wet ruimtelijke ordening (Wro), die het in 2008 verplicht stelde dat bestemmingsplannen actueel zijn en niet ouder dan 10 jaar, werden in 2013 de gemeentelijke bestemmingsplannen herzien.

Binnenstad en havengebied

In het bestemmingsplan zijn regels opgenomen voor de bescherming van het cultuurhistorische karakter, de herkenbaarheid, levendigheid en leefbaarheid van de binnenstad en het havengebied. Het plan is conserverend van aard maar biedt tegelijkertijd ruimte voor ontwikkeling. We staan kort stil bij de waardering van de ruimtelijke structuur per deelgebied:

- **Centrum** – De historische structuur, het stadsbeeld, het silhouet en dakenlandschap zijn zeer waardevol. Veel gebouwen die geen beschermd monument zijn, zijn toch beeldbepalend of beeldondersteunend.
- **Groene Hoek** – Een dergelijk groot agrarisch gebied met vaarten en bruggen binnen de stadswallen is zeer uitzonderlijk. Het schootsveld rondom de vestingwallen is een uiterst zeldzaam historisch stedenbouwkundig element.

- **Havens** – Met name de Oude Haven en Oosterhaven zijn uitzonderlijk en waardevol omdat dergelijke historische en tegelijkertijd bedrijvige binnenstadhavens nog maar op enkele plekken in het land worden aangetroffen.

Dubbelbestemmingen
Het bestemmingsplan kent aan enkele gebieden een dubbelbestemming toe, omdat een enkele bestemming onvoldoende bescherming biedt. Dit is het geval voor diverse delen van het beschermde stadsgezicht, het schootsveld en delen van de Westfriese Omringdijk. In lijn met de Archeologische Beleidsnota (2.2.5) is bepaald dat nieuw vast te stellen bestemmingsplannen rekening houden met de te verwachten archeologische waarden in het bodemarchief. Ook hier is een dubbelbestemming aan gekoppeld. Uiteindelijk zullen de dubbelbestemmingen in het Omgevingsplan vervallen. Cultureel erfgoed krijgt dan een functieaanduiding.

Beleidsregels terrassen Enkhuizen

In 2011 heeft de gemeente terrassenbeleid opgesteld met daarin onder andere regels voor de locatie waarop die terrassen zich mogen bevinden: Havenweg, Spoorstraat, Havenweg, Dijk (Veermanskade), Melkmarkt, van Bleiswijkstraat, Tussen Twee Havens, Bocht, Venedie, Breedstraat, Westerstraat, Kaasmarkt, Noorder Havendijk, Wierdijk en in de buitenwijken. Ook wordt de vorm van de terrassen omschreven. Aan het plaatsen van parasols, windschermen en terrasafscheidingen zijn bijvoorbeeld regels verbonden. In de Beleidsregels terrassen Enkhuizen wordt niet expliciet rekening gehouden met erfgoedwaarden. Wel is het beleidsstuk relevant voor de beleving van erfgoed: de zichtbaarheid van objecten en de beleving van de stedenbouwkundige plattegrond van Enkhuizen.

Bomenbeleidsplan

In het Bomenbeleidsplan (2013) benoemt de gemeente criteria ter bescherming van waardevolle historische bomen in Enkhuizen: de boom is minimaal 80 jaar oud, in goede conditie en voldoet aan toewijzingscriteria op ecologisch, dendrochronologisch en beeldbepalend gebied. In navolging van het Bomenbeleidsplan werd in 2014 een lijst opgesteld van bomen die een grote waarde vertegenwoordigen voor Enkhuizen en om die reden een hoge mate van bescherming verdienen. Op de lijst staan 141 waardevolle bomen genoemd. Voor alle waardevolle en herdenkingsbomen geldt een kapverbod, tenzij er sprake is van ziekte of wanneer de staat van de boom een gevaarlijke situatie oplevert.

Erfgoedverordening

In de Erfgoedverordening (2010) legt de gemeente afspraken vast met betrekking tot beschermde monumenten en archeologische vindplaatsen. In de verordening is ook een instandhoudingsplicht voor monumenteneigenaren opgenomen. Het toekennen of intrekken van een gemeentelijke monumentenstatus gebeurt altijd op basis van een advies van de hiertoe aangestelde monumentencommissie (straks gemeentelijke adviescommissie). Voor aanpassingen aan gemeentelijke monumenten geldt een vergunningplicht en ook hier adviseert de monumentencommissie. Deze erfgoedverordening zal opgaan in het tijdelijke omgevingsplan. De afzonderlijke regels gaan uiteindelijk op in het omgevingsplan. Op het gebied van archeologie zijn de bepalingen uit de Archeologische Beleidsnota (2013) in de Erfgoedverordening opgenomen (2.2.5). De huidige Erfgoedverordening van Enkhuizen sluit onvoldoende aan op de Erfgoedwet en behoeft dringend actualisatie.

Gemeentelijke monumentenlijst

In de Erfgoedverordening is vastgesteld dat het college, al dan niet op aanvraag van een belanghebbende, een monument kan aanwijzen als gemeentelijk monument. Het college dient hiervoor advies in te winnen bij de monumentencommissie. Op de gemeentelijke monumentenlijst staan ruim 200 gebouwen en objecten geregistreerd.

Het merendeel hiervan is een 'jong' monument uit de periode 1850-1940, voortgekomen uit het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Enkhuizen wijst nog steeds nieuwe monumenten aan als daar een goede reden voor is. Een als gemeentelijk monument geregistreerd gebouw mag niet zonder vergunning aangepast worden. Gemeentelijke monumenten in Enkhuizen ontvangen (nog) geen instandhoudingssubsidie.

Kerkenvisie (2022)

In de kerkenvisie van Enkhuizen zijn alle 18 kerken en één moskee in de gemeente in kaart gebracht. Ook zijn kernwaarden beschreven, toekomstverwachtingen onderzocht en er worden (mede) aan de hand daarvan prioriteiten opgesteld voor onderhoud en herbestemming. Er worden onder andere aanbevelingen gedaan om twee kerken aan te wijzen als gemeentelijk monument. De kerkenvisie bevat een actieplan om de doelstellingen uit de visie te verwezenlijken.

Omgevingsvisie

De in 2009 opgestelde Stadsvisie Enkhuizen schetste de toekomst van de stad in 2030. De Structuurvisie 2020 maakte er onderdeel van uit en bood een ruimtelijke vertaling. De belangrijkste ambitie van de Structuurvisie was geformuleerd als 'verandering met behoud van geheugen'. Bij het schrijven van dit erfgoedbeleid werken we aan de nieuwe Omgevingsvisie voor Enkhuizen.

Kernkwaliteiten

Als kernkwaliteiten van Enkhuizen benoemt de Stadsvisie het cultuurhistorisch erfgoed en de unieke ligging aan het water. Met betrekking tot het historische centrum spreekt de Stadsvisie de wens uit om de structuur van het havengebied en de monumentale binnenstad beter afleesbaar te maken. Daarbij staat een authentieke lokale beleving voorop. In alle ruimtelijke ontwikkelingen dienen de cultuurhistorische maat en structuur van de binnenstad gehandhaafd en waar mogelijk versterkt te worden. Door het creëren van aantrekkelijke en korte verbindingen – niet alleen tussen de havens en het historisch centrum, maar ook tussen de binnenstad en het buitengebied – ontstaat meer samenhang in het toeristisch aanbod van de stad. Hier introduceert de Stadsvisie het 'octopusmodel': een veelarmig stelsel van langzame verkeersroutes.

Toeristische trekpleister

De ambitie voor 2030 is dat Enkhuizen zich heeft ontwikkeld tot toonaangevende toeristische trekpleister van West-Friesland. De regiofunctie van Enkhuizen wordt voornamelijk bepaald door de activiteit van de (jacht)havens. Het watertoerisme op het IJsselmeer en aan het Enkhuizerzand floreert en heeft landelijk een grote aantrekkingskracht.

Welstandsnota

Het in 2013 herziene welstandsbeleid draagt zorg voor een passende architectonische vormgeving van nieuwe bouwwerken in de gemeente en waarborgt daarmee de ruimtelijke karakteristiek en samenhang van het gebied. De nota omschrijft vier welstandsniveaus. Het hoogste niveau is dat van beschermd stadsgezicht. In dit deel van de stad – het historisch centrum, de Boerenhoek, de zuidwesthoek inclusief verdedigingswallen en schootsveld en de havens – is het beleid gericht op het behoud en de versterking van de historische karakteristieken van de stedenbouwkundige structuur, de bebouwing, het stadsbeeld en het dakenlandschap. Ontwerpen voor nieuw- of verbouw in dit gebied moeten aan de hoogste eisen van de beoordelende instanties voldoen. Bij inwerkingtreding van de Omgevingswet gaat de welstandsnota op in het tijdelijke omgevingsplan. Het aanwijzen van een gemeentelijke adviescommissie moet dan geregeld zijn.

Ruimtelijke identiteit

De identiteit van Enkhuizen als historische Zuiderzeestad omschrijft de welstandsnota als van landelijke betekenis:

'Enkhuizen maakt deel uit van een reeks historische Zuiderzeesteden die als een ketting rondom het IJsselmeer ligt en die als ensemble een begrip is geworden.'

Uniek aan de Enkhuizer binnenstad is niet alleen dat het een gaaf ensemble vormt, maar ook dat ze twee gezichten heeft: enerzijds is het een historische Hollandse havenstad en anderzijds een agrarische Boerenhoek. Het ruimtelijke kwaliteitsbeleid volgt het in de Structuurvisie opgenomen uitgangspunt dat de continuïteit van het karakter van de binnenstad uitgangspunt is bij alle stedenbouwkundige ontwikkelingen in de gemeente.

Colofon

Gemeente Enkhuizen, december 2021
Marijke Leek – beleidsadviseur cultuur
Miriam Schneiders – beleidsmedewerker erfgoed, monumenten en ruimtelijke kwaliteit
Margriet Talstra – beleidsmedewerker erfgoed en cultuur (tot april 2020)

Gemeente Enkhuizen
College van Burgemeester en Wethouders
Titia van den Berg – projectleider omgevingsvisie
Jeroen Couzy – afdelingshoofd vastgoed, haven en accommodaties
Jacco Eenkoren – beleidsadviseur ruimtelijke ontwikkeling
Hans Groot – plantoelichter
Henriëtte Tilgenkamp – conservator Gemeentelijke collectie Enkhuizen
Martien Kruithof – toezichthouder Omgevingswet
Peter Kok – beleidsmedewerker ruimtelijke ontwikkeling
Iboyka Lode – beleidsmedewerker duurzaamheid
Jeanette Sondervan – adviseur subsidies
Wendy Pranger – beleidsmedewerker economische zaken

MOOI Noord-Holland
Dorine van Hoogstraten
Primo Reh

Klankbordgroep
Maja Berkhout
Erik Colombijn
Klaas Fongers
Sarah Laan
Carly Misset
Jur Visser

Met dank aan:
Heleen Agterhuis – projectleider kerkenvisie Enkhuizen, COUP
Michiel Bartels – gemeentelijk archeoloog, Archeologie Westfriesland
Dieuwertje Duijn – archeoloog, Archeologie Westfriesland
Jacco Schilder – horecaondernemer, Koninklijke Horeca Nederland, afdeling Enkhuizen
Klaas Telgenhof – loods herbestemming, provincie Noord-Holland
Lajos van Wely – horecaondernemer, Koninklijke Horeca Nederland, afdeling Enkhuizen
Welmoed Wijmans – erfgoedprofessional, Wijmans Cultuurperspectief

Beeldrechten
Cover: Karel Tomeï

Vormgeving
Merijn Groenhart